

Opetusryhmien tila Suomessa

**Selvitys eduskunnan sivistysvaliokunnalle esi- ja
perusopetuksen opetusryhmien nykytilasta**

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:4

Opetusryhmien tila Suomessa

**Selvitys eduskunnan sivistysvaliokunnalle esi- ja
perusopetuksen opetusryhmien nykytilasta**

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:4

Opetus- ja kulttuuriministeriö / Undervisnings- och kulturministeriet

Koulutuspolitiikan osasto / Utbildningspolitiska avdelningen

PL / PB 29

00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi/OPM/julkaisut>

ISBN 978-952-263-255-5 (PDF)

ISSN-L 1799-0327

ISSN 1799-0335 (PDF)

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä/

Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2014:4

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)		Julkaisun laji Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
		Toimeksiantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö	
		Toimielimen asettamispvm	Dnro
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Opetusryhmien tila Suomessa. Selvitys eduskunnan sivistysvaliokunnalle esi- ja perusopetuksen opetusryhmien nykytilasta (Undervisningsgrupperna i Finland. Utredning till riksdagens kulturutskott om undervisningsgruppernas nuläge i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen)			
Julkaisun osat Muistio ja liitteet			
Tiivistelmä			
<p>Tämä selvitys on toteutettu eduskunnan sivistysvaliokunnan lausunnon (11/2010 vp) johdosta, jossa esitetään, että opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämää rahoitusta opetusryhmien pienentämiseksi jatketaan sekä tehdään selvitys opetusryhmien pienentämiseksi tehdyistä toimenpiteistä ja vaikutuksista oppimiseen.</p> <p>Opetus- ja kulttuuriministeriö on vuosina 2009–2013 suunnannut rahoitusta esi- ja perusopetuksen ryhmäkokojen pienentämiseen. Toimenpiteillä on pyritty edistämään opetuksen laatua ja oppimistuloksia varmistamalla riittävän pienet opetusryhmät. Opetuksen järjestäjä on voinut käyttää myönnettyä rahoitusta muun muassa resurssiopettajien palkkaukseen, jakotuntien lisäämiseen sekä samanaikaisopetukseen. Avustukset on jaettu ylläpitäjien tekemien suunnitelmien ja rahoitustarpeiden perusteella. Opetusryhmien pienentäminen on ollut hallitusohjelmissa 2007 ja 2011 mainittu tavoite sekä opetus- ja kulttuuriministeriön kehittämissuunnitelman tavoite, jolla edistetään oppimista sekä parannetaan opetuksen laatua.</p> <p>Selvityksessä on esitetty opetusryhmäkoon määräytymisen perusteet voimassa olevan lainsäädännön ja suositusten mukaisesti eri oppilasryhmien osalta. Lisäksi selvityksessä on kartoitettu opetusryhmien pienentämiseksi tehdyt toimenpiteet ja tarkasteltu opetusryhmäkoossa tapahtuneita tilastollisia muutoksia sekä arvioitu opetusryhmiä koskevaa tutkimustietoa.</p> <p>Opetus- ja kulttuuriministeriö esittää, että rahoitusta opetusryhmien pienentämiseksi jatketaan. Lisäksi tavoitteena on uudistaa kuntien valtionosuusjärjestelmä vuoteen 2015 mennessä hallitusohjelmassa linjatulla tavalla siten, että rahoitus pohjautuisi jatkossa nykyistä enemmän perusopetuksen toimintaympäristöä kuvaaviin indikaattoreihin. Opetusryhmiä koskeva tilastointi otetaan osaksi opetusta ja koulutusta koskevaa perustilastointia. Tilastointia kehitetään siten, että keskimääräisen opetusryhmäkoon lisäksi tietoa kerätään joustavista opetusjärjestelyistä sekä erityistä ja tehostettua tukea saavien oppilaiden opetuksen tuen toteutuksesta, muodoista ja toteutuspaikasta.</p>			
Avainsanat opetusryhmäkokko, luokkakoko, valtion erityisavustus, oppiminen, opetuksen järjestäminen			
Sarjan nimi ja numero Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:4		ISSN-L 1799-0327 1799-0335 (PDF)	ISBN 978-952-263-255-5 (PDF)
Kokonaissivumäärä 54	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja -		Kustantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö	

Presentationsblad

Utgivare
Undervisnings- och kulturministeriet

Utgivningsdatum
3.2.2014

Författare (uppgifter om organets namn, ordförande, sekreterare)	Typ av publikation Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar		
	Uppdragsgivare Undervisnings- och kulturministeriet		
	Datum för tillsättande av	Dnro	
Publikation (även den finska titeln) Undervisningsgrupperna i Finland. Utredning till riksdagens kulturutskott om undervisningsgruppernas nuläge i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen (Opetusryhmien tila Suomessa. Selvitys eduskunnan sivistysvaliokunnalle esi- ja perusopetuksen opetusryhmien nykytilasta)			
Publikationens delar Promemoria + bilagor			
Sammandrag			
<p>Den här utredningen har genomförts till följd av ett utlåtande av riksdagens kulturutskott (11/2010 rd), där det föreslås, att den av undervisnings- och kulturministeriet beviljade finansieringen för att minska undervisningsgrupperna ska fortsätta samt att man gör en utredning av de utförda åtgärderna och den inverkan minskningen av undervisningsgruppernas storlek har haft på inlärandet.</p> <p>Undervisnings- och kulturministeriet har under åren 2009–2013 riktat finansiering till att minska undervisningsgrupperna i förskoleundervisningen och i den grundläggande utbildningen. Med åtgärderna har man strävat till att främja kvaliteten på utbildningen och inlärningsresultaten genom att säkra tillräckligt små undervisningsgrupper. Utbildningsanordnaren har haft möjlighet att använda den beviljade finansieringen bland annat till att anställa resurslärare, öka antalet uppdelade lektioner samt till samordnad undervisning. Understöden är beviljade utgående från utbildningsanordnarnas utarbetade planer och finansieringsbehov. Att minska undervisningsgrupperna har nämnts i regeringsprogrammen 2007 och 2011 samt i undervisnings- och kulturministeriets utvecklingsplan för utbildning och forskning, som en målsättning med vilken man främjar inläring och förbättrar utbildningskvaliteten.</p> <p>I utredningen har vi presenterat grunderna för storleken av undervisningsgrupperna enligt ikraftvarande lagstiftning och rekommendationer för de olika elevgruppernas del. Dessutom har man i utredningen kartlagt de olika åtgärder som gjorts för att minska undervisningsgrupperna, man har granskat statistiska ändringar i storleken på undervisningsgrupperna samt utvärderat forskningsdata som berör undervisningsgrupper.</p> <p>Undervisnings- och kulturministeriet framför, att finansieringen för att minska undervisningsgrupperna fortsätter. Därtill är målet att förnya kommunernas statsandelssystem före utgången av 2015 i enlighet med regeringsprogrammet så, att finansieringen i fortsättningen baserar sig mer än nu på indikatorer som beskriver den grundläggande utbildningens verksamhetsmiljö. Statistik om undervisningsgrupper tas in som en del av den grundstatistik som berör undervisning och utbildning. Statistiken utvecklas så, att man, vid sidan om den genomsnittliga storleken på undervisningsgrupperna, också samlar statistik om flexibla undervisningsarrangemang samt om förverkligandet, formerna och förverkligningsplatsen för det undervisningsstödet som elever i behov av särskilt och intensifierat stöd får.</p>			
Nyckelord: undervisningsgruppernas storlek, klasstorlek, statens specialunderstöd, inläring, utbildningsanordning			
Seriens namn och nummer Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2014:4		ISSN-L 1799-0327 1799-0335 (Online)	ISBN 978-952-263-255-5 (PDF)
Sidoantal 54	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution -		Förlag Undervisnings- och kulturministeriet	

Eduskunnan sivistysvaliokunnalle

Tämä selvitys on toteutettu eduskunnan sivistysvaliokunnan lausunnon (11/2010 vp) johdosta, jossa sivistysvaliokunta esittää, että lisämäärärahan käytöstä ja tehdyistä toimenpiteistä ja opetusryhmien pienentämisen vaikutuksista tehdään kattava selvitys. Sivistysvaliokunta esittää lausunnossaan opetus- ja kulttuuriministeriölle seuraavaa:

”...rahoitusta perusopetuksen opetusryhmien pienentämiseksi jatketaan ja tehdään kattava tutkimus opetusryhmien koon pienentämisen vaikutuksista oppimiseen ja että opetus- ja kulttuuriministeriö muuten ottaa edellä mainitun huomioon.”

Hallitusohjelmien 2007 ja 2011 mukaisesti hallituskausien tavoitteiksi määriteltiin opetusryhmäkokojen pienentäminen ja perusopetuksen laadun parantaminen. Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmissa vuosille 2007–2012 ja 2012–2016 tavoitteiden mukaisesti opetusryhmien pienentämisellä pyritään vaikuttamaan opetuksen laatuun ja oppimistuloksiin. Opetus- ja kulttuuriministeriö on vuosina 2009–2013 suunnannut rahoitusta esi- ja perusopetuksen opetusryhmien pienentämiseksi. Toimenpiteillä on pyritty edistämään opetuksen laatua ja oppimistuloksia varmistamalla riittävän pienet opetusryhmät.

Selvityksessä kuvataan opetusryhmien muodostamiseen liittyvä ohjausjärjestelmä: informaatio-, resurssi- ja normiohjaus, joilla ohjataan esi- ja perusopetusryhmien sekä erityisen tuen ja valmistavan opetuksen opetusryhmien muodostamista. Selvityksessä tarkastellaan esi- ja perusopetuksen ryhmäkokojen tilastollista kehitystä ja erityisopetuksen järjestämistä. Opetusryhmiä koskevan tiedon lisäksi kartoitetaan oppimiseen ja koulumenestykseen vaikuttavia tekijöitä sekä käsitellään opetusryhmien pienentämisellä mahdollistettavia oppimista tukevia ratkaisuja.

Opetus- ja kulttuuriministeriö ehdottaa, että rahoitusta opetusryhmien pienentämiseksi jatketaan ja opetusryhmiä koskevaa tilastointia kehitetään opetusryhmien pienentämiseksi tehtyjen toimenpiteiden pitkäaikaiseksi arvioimiseksi. Opetusryhmiä koskeva tilastointi otetaan osaksi opetusta ja koulutusta koskevaa, kolmen vuoden välein toteutettavaa perustilastointia.

Tavoitteiden saavuttamiseksi opetus- ja kulttuuriministeriö on jatkanut rahoituksen suuntaamista opetusryhmien pienentämiseksi vuodelle 2014. Ministeriön tavoitteena on uudistaa kuntien valtionosuusjärjestelmää siten, että perusopetuksen rahoitus pohjautuisi jatkossa nykyistä enemmän perusopetuksen toimintaympäristöä kuvaaviin indikaattoreihin, kuten esimerkiksi alueen maahanmuuttajien väestöosuuteen, aikuisväestön koulu-

tustasoon sekä työttömyysasteeseen. Alueilla, joilla väestön sosioekonominen tausta on heikompi, myös tuen tarve voi olla suurempi.

Opetusryhmien pienentämiseksi kohdennetut toimenpiteet ovat koulutuksellista tasaa arvoa lisääviä toimia ja mahdollistavat joustavien opetusjärjestelyjen ja menetelmien käytön. Esitetyillä toimenpiteillä pyritään perusopetuslain 2 §:n mukaisesti turvaamaan riittävä yhdenvertaisuus koulutuksessa koko maan alueella.

Selvitystyön valmistuttua luovutamme kirjelmän eduskunnan sivistysvaliokunnan käyttöön.

Helsingissä 3. helmikuuta 2014

Sisältö

	Eduskunnan sivistysvaliokunnalle	5
1	Opetusryhmiä koskeva normi- ja informaatio-ohjaus	9
	1.1 Nykytila	9
	1.2 Normiohjaus	9
	1.3 Informaatio-ohjaus	11
	1.4 Oppilaan asema opetusryhmien muodostamisessa	12
	1.4.1 Opetusryhmän määräytyminen esiopetuksessa	12
	1.4.2 Opetusryhmän määräytyminen perusopetuksessa	13
	1.4.3 Erityisen tuen piirissä olevat oppilaat	13
	1.4.4 Joustava perusopetus	14
	1.4.5 Muiden kuin oppivelvollisten opetuksen järjestäminen	14
2	Resurssiohjaus	16
3	Opetusryhmiä koskeva tilastotieto	21
	3.1 Opetusryhmäkoot esi- ja perusopetuksessa	21
	3.2 Opetusryhmien osuudet	25
	3.3 Opetusryhmäkoot kuntatyypeittäin	27
	3.4 Opetusryhmäkokojen kansainvälinen vertailu	27
	3.5 Tehostetun ja erityisen tuen oppilaat	28
4	Opetusryhmäkoko tutkimuskatsauksen valossa	32
	4.1 Opetusryhmiä koskeva tutkimustieto	32
	4.2 Oppimiseen vaikuttavia tekijöitä	34
	4.3 Opetusryhmäkoon pienentämisellä saavutettavat joustavat opetusjärjestelyt	35
	4.4 Joustaviin opetusjärjestelyihin liittyvät toimenpiteet	36
	Lopuksi	41
	Lähteet	43
	Liitteet	
	Liite 1. 7.–9. luokkien opetusryhmäkoko oppiainekohtaisesti	46
	Liite 2. Opetusryhmiä koskevien tutkimuksien kuvaukset	48

Selvityksessä käytettävät käsitteet

Opetusryhmä

Tässä selvityksessä opetusryhmällä tarkoitetaan ryhmää, jossa oppilas opiskelee. Opetusryhmä voi muuttua päivän aikana useita kertoja opetettavan aiheen ja opetusjärjestelyiden mukaisesti.

Vuosiluokka

Vuosiluokalla tarkoitetaan ryhmää, johon jokainen oppilas pääsääntöisesti kuuluu. Käytännössä saman ikäryhmän oppilaat ovat samalla vuosiluokalla. Vuosiluokka pysyy käytännössä melko muuttumattomana lukuvuoden ajan. Opettavan aineen ja opetusjärjestelyiden mukaisesti oppilaat kuitenkin opiskelevat päivän aikana useissa erilaissa opetusryhmissä.

Yhdysluokka

Yhdysluokalla tarkoitetaan ryhmää, jossa eri vuosiluokkien ja esi- ja lisäopetuksen oppilaita opetetaan samassa luokkatilassa. Jos opetuksen tarkoituksenmukainen järjestäminen sitä edellyttää, voidaan opetus järjestää yhdysluokassa. Usein yhdysluokkien muodostumisen syynä on koulun vähäinen oppilasmäärä.

Opettaja-oppilassuhdeluku

Opettaja-oppilassuhdeluvulla tarkoitetaan opettajien ja oppilaiden välisen määrän suhteen osoittavaa lukua. Opettajien ja oppilaiden suhdeluku on laskettu jakamalla oppilasmäärä opetushenkilöstön määrällä.

1 Opetusryhmiä koskeva normi- ja informaatio-ohjaus

Tässä luvussa tarkastellaan esi- ja perusopetuksen opetusryhmien muodostamista koskevaa voimassa olevaa lainsäädäntöä, opetuksen järjestämiseen liittyvää normi- ja informaatio-ohjausta sekä eri oppilasryhmien asemaa opetusryhmien muodostamisessa.

1.1 Nykytila

Opetusryhmien enimmäiskoon sääntelystä luovuttiin erityisopetusta lukuun ottamatta vuoden 1999 alusta, nykyisen voimassa olevan perusopetuslain uudistamisen yhteydessä. Vuosiluokilla 1.–2. sai olla 25 enimmillään oppilasta ja 3.–9. luokilla enintään 32 oppilasta. Nykyisin perusopetusryhmien muodostamisen yleisistä periaatteista säädetään perusopetuslailla ja -asetuksella. Opetuksen järjestäjät, pääsääntöisesti kunnat, päättävät opetusryhmien muodostamisesta ja enimmäiskoosta. Päivähoidon yhteydessä järjestettävän esiopetuksen opetusryhmien muodostamisesta säädetään lasten päivähoidosta annetulla asetuksella (239/1973).

Opetuksen järjestämistä ohjataan normi-, resurssi- ja informaatio-ohjauksella. Yleinen lähtökohta on se, että opetuksen järjestäjiä ohjataan pääsääntöisesti lailla ja lain sisältöä täsmennetään asetuksella sekä valtakunnallisilla opetussuunnitelman perusteilla. Normiohjaus on velvoittavaa. Normiohjauksen lisäksi opetuksen järjestämistä ohjataan informaatio-ohjauksella, kuten opetus- ja kulttuuriministeriön antamilla perusopetuksen laatukriteereillä, suosituksilla, hallinnonalaan kuuluvilla arvioinneilla sekä tilasto- ja tutkimustiedolla. Tämän lisäksi opetuksen järjestämistä ohjataan resurssiohjauksella, kuten esimerkiksi valtion erityisavustuksilla.

1.2 Normiohjaus

Esi- ja perusopetuksen opetusryhmien muodostamista säädellään perusopetuslailla (628/1998) ja perusopetusasetuksella (852/1998) sekä lasten päivähoidosta annetulla asetuksella (239/1973).

Perusopetuslaki (628/1998)

Perusopetuslain (628/1998) 4 §:n mukaan kunta on velvollinen järjestämään sen alueella asuville oppivelvollisuusikäisille lapsille perusopetusta sekä oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuonna esiopetusta. Lisäksi kunta on velvollinen järjestämään oppivelvollisuuden alkamisvuonna esiopetusta 25 §:n 2 momentissa tarkoitetun pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä oleville lapsille ja niille, jotka 27 §:n mukaisesti aloittavat perusopetuksen vuotta säädettyä myöhemmin.

Perusopetuslain 3 §:n 2 momentissa todetaan, että opetus tulee järjestää oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti siten, että se edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä.

Perusopetuslain 29 §:n mukaan perusopetuksessa olevalla oppilaalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Opetuksen järjestäjä on velvollinen laatimaan opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelman oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpanemaa suunnitelmaa ja valvomaan sen noudattamista ja toteutumista sekä laatimaan järjestysmääräykset oppimisympäristön turvallisuuden turvaamiseksi.

Perusopetuslain 30 §:n mukaan opetukseen osallistuvalla oppilaalla on oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta, oppilaanohjausta sekä oppimisen ja koulunkäynnin tukea heti tuen tarpeen ilmetessä. Opetusryhmät tulee muodostaa siten, että opetuksessa voidaan saavuttaa opetussuunnitelmassa asetetut tavoitteet.

Perusopetuslain 28 §:n 1 momentin mukaisesti oppilaalla on oikeus käydä perusopetuslain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettua koulua eli oppilaan lähikoulua tai kunta osoittaa muun sopivan paikan, jossa järjestetään opetusta oppilaan omalla kielellä, jolla kunta on velvollinen opetusta järjestämään. Oppilaalla on oikeus käydä lähikoulua, mutta ei oikeutta päästä tietylle luokalle tai opetusryhmään tai pysyä siellä. Opetuksen järjestäjä voi opetuksen järjestämisen ja opetussuunnitelman tavoitteiden toteuttamiseksi perustellusta syystä siirtää oppilaita uuteen opetusryhmään tai muodostaa uusia opetusryhmiä.

Kunta voi perustellusta opetuksen järjestämiseen liittyvästä syystä opetuskieltä muuttamatta vaihtaa opetuksen järjestämispaikkaa. Opetusryhmien muodostamisesta ja opetuksen järjestämisestä säädetään tarkemmin perusopetusasetuksella (852/1998).

Perusopetusasetus (852/1998)

Perusopetusasetuksen 1 §:n mukaisesti perusopetus järjestetään luokanopettajien antamana opetuksena, eri aineenopettajien antamana aineenopetuksena, oppilaanohjaajien antamana oppilaanohjauksena sekä erityisopettajien antamana erityisopetuksena. Perusopetusasetuksen (852/1998) 1 §:n mukaan vuosiluokilla 1–6 opetus on pääosin luokanopetusta ja vuosiluokilla 7–9 aineenopetusta, ellei opetussuunnitelmassa toisin määrätä. Opetusryhmien muodostamisesta säädetään perusopetusasetuksen 2 §:llä, jonka mukaisesti opetusryhmät muodostetaan vuosiluokittain. Jos opetuksen tarkoituksenmukainen järjestäminen vaatii, voidaan eri vuosiluokkien oppilaita sekä esi- ja lisäopetuksen oppilaita opettaa samassa luokassa tai antaa opetusta yhdessä muun koulun tai oppilaitoksen oppilaiden kanssa.

Perusopetusasetuksen 2 §:n mukaan silloin, kun opetusta annetaan perusopetuslain 17 §:ssä määritellyille oppilaille, jotka saavat erityistä tukea, saa opetusryhmässä olla enintään kymmenen oppilasta. Opetusryhmän enimmäiskoko voidaan ylittää, jos se on oppilaiden edellytysten tai opetuksessa käytettävän työskentelytavan takia perusteltua, eikä

järjestely vaaranna opetusryhmässä opiskelevien oppilaiden opetukselle asetettujen tavoitteiden saavuttamista.

Perusopetuslain 25 §:n 2 momentissa tarkoitettua pidennettyä oppivelvollisuuden piirissä oleville oppilaille annettavassa opetuksessa saa enimmillään olla kahdeksan oppilasta ja vaikeasti kehitysvammaisista oppilaista muodostetussa opetusryhmässä enimmillään kuusi oppilasta. Jos tässä mainituille oppilaille annetaan opetusta samassa opetusryhmässä, määräytyy opetusryhmän enimmäiskoko sen mukaan, minkälaista tukea saavia oppilaita ryhmässä on eniten.

Jos perusopetusasetuksen 2 §:n 3 momentissa määritetyllä oppilaalle eli pidennettyä oppivelvollisuuden piirissä oleva oppilaalle tai vaikeasti kehitysvammaiselle oppilaalle annetaan opetusta yleisopetuksen ryhmässä, saa opetusryhmäkoko enimmillään olla 20 oppilasta.

Lasten päivähoidosta annettu asetus (239/1973)

Perusopetuslain mukaisen esiopetuksen järjestämisestä päivähoitopaikassa säädetään lasten päivähoidosta annetulla lailla ja asetuksella. Asetuksessa (239/1973) säädetään lasten ja hoito- ja kasvatushenkilökunnan välisestä suhdeluvusta. Säännöksiä sovelletaan riippumatta siitä, onko kyse kunnan itsensä järjestämästä palvelusta tai kunnan ostamasta palvelusta.

Lasten päivähoidosta annetun asetuksen 6 §:ssä säädetään hoito- ja kasvatushenkilöstön ja lasten välisestä mitoituksista. Kun esiopetusta järjestetään päivähoitopaikassa, jossa lapsi on kokopäivähoidossa, noudatetaan päivähoitoasetuksen 6 §:n 1 momentin säännöstä, ja tällöin seitsemää yli kolmivuotiaasta lasta kohden tulee olla yksi kasvatustarpeessa oleva henkilö. Kun esiopetusta järjestetään päivähoitossa vain esiopetukseen osallistuvien lasten sille, sovelletaan henkilöstömitoituksessa päivähoitoasetuksen 6 §:n 2 momenttia, jonka mukaan yhtä kasvattajaa kohden ryhmässä voi olla enintään 13 lasta.

Jos päivähoitossa on yksi tai useampi erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeessa oleva lapsi, on tämä asetuksen 6 §:n 3 momentin mukaisesti otettava huomioon lasten lukumäärässä tai hoito- ja kasvatustehtävään osallistuvien henkilöitten lukumäärässä, jos päivähoitossa ei ole avustajaa erityistä tukea tarvitsevalle lasta varten.

1.3 Informaatio-ohjaus

Informaatio-ohjaus tarkoittaa sellaista tiedon jakamista ja välittämistä, jolla pyritään vaikuttamaan ohjauksen kohteena olevaan toimijaan. Tietoa välitetään muuan muassa erilaisten tutkimusten, suositusten, suunnitelmien ja raporttien muodossa. Informaatio-ohjaukseen ei sisälly pakottavia velvoitteita tai sanktioita, eikä se ole luonteeltaan sitovaa.

Perusopetuksen laatukriteerit on informaatio-ohjauksen työkalu, jonka avulla voidaan tuottaa paikallistason tietoa perusopetuksen rakenteellisesta ja toiminnallisesta laadusta. Perusopetuksen laatukriteerit (2012) on suositusluonteinen, pidemmän ja lyhyemmän aikavälin johtamisen sekä suunnittelun väline kouluille ja kunnille. Perusopetuksen laatukriteereissä 2009 sekä 2012 on annettu suositukset perusopetusryhmien enimmäiskokoon. Perusopetuksen laatukriteereissä määritellään opetusryhmien suositeltavaksi enimmäiskokoksi keskimäärin 20–25 oppilasta. Lisäksi opetusryhmiä muodostaessa on tarpeen pienentää ryhmiä ja harkita ryhmien muodostamista sen mukaan, kuinka paljon joukossa on erityistä tukea tarvitsevia sekä eri kieli- ja kulttuuritaustaisia oppilaita. Perusopetuksen laatukriteerien mukaan ryhmäkokojen tulee olla sellaisia, että opettajalla on mahdollisuus seurata ja tukea oppilaan oppimista ja muuta kehitystä yhteis-

työssä kotien kanssa, edistää ja hyödyntää oppilaiden välistä yhteistyötä sekä käyttää monipuolisia opetusmenetelmiä.¹

Vuonna 2000 opetus- ja kulttuuriministeriö antoi sosiaali- ja terveysministeriölle kirjeen, jossa esitettiin suositusta esiopetuksen ryhmäkoolle. Suosituksen mukaisesti yhden opettajan esiopetusryhmässä saa olla enintään 13 lasta tai 20 lasta, jos ryhmän toimintaan osallistuu toinen koulutettu aikuinen.²

1.4 Oppilaan asema opetusryhmien muodostamisessa

Seuraavaksi tarkastellaan eri oppilasryhmien asemaa opetusryhmien muodostamisessa.

Perusopetuksessa järjestettävän opetuksen ja muun toiminnan suunnittelun yleisenä lähtökohtana on, että perusopetuslain 3 §:n 2 momentin mukaan opetus tulee järjestää oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja siten, että se edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä. Opetusryhmiä muodostaessa tulee huomioida, että perusopetuslain 29 §:n mukainen oppilaan oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön turvataan.

1.4.1 Opetusryhmän määräytyminen esiopetuksessa

Valtakunnallisen esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2010) mukaan esiopetuksen, ohjauksen ja tuen järjestämisen lähtökohtana on huolenpito ja turvallisuus. Esiopetus järjestetään siten, että lapsen hyvinvoinnille, kehitykselle ja oppimiselle on mahdollisimman suotuisat edellytykset. Lisäksi oppimisympäristön turvallisuutta tai terveyttä vaarantaviin tekijöihin puututaan heti.³

Perusopetuksen yhteydessä järjestettävästä esiopetuksen ryhmäkoosta ei ole erikseen säädely lainsäädännöllä. Vuonna 2000 opetus- ja kulttuuriministeriö neuvoteltuaan asiasta sosiaali- ja terveysministeriön kanssa antoi esiopetuksen järjestäjille suosituksen opetusryhmien muodostamisesta. Suosituksen mukaan esiopetuksen opetusryhmään saa pääsääntöisesti kuulua enintään 13 oppilasta. Jos esiopetusta antavan opettajan ohella ryhmän työskentelyyn osallistuu enemmän aikaa koulunkäyntiavustaja, lastenhoitaja tai muu tehtävään soveltuvan ammatillisen koulutuksen suorittanut henkilö, voi opetusryhmän enimmäiskoko olla enintään 20 oppilasta. Opetusryhmän enimmäiskoko voidaan väliaikaisesti ylittää, jos se on opetuksen luonteen, opetuksessa käytettävän työskentelytavan tai jonkin pakottavan syyn takia perusteltua eikä järjestely vaaranna opetuksen tavoitteiden saavuttamista.⁴

Päivähoitopaikassa järjestettävä esiopetus

Kun esiopetusta järjestetään päivähoitopaikassa, sovelletaan lasten päivähoidosta annettua asetusta (239/1973), jossa säädetään lasten ja päivähoitohenkilöstön välisestä mitoituksista. Kun esiopetusta järjestetään päivähoitopaikassa, jossa lapsi on koko päivän, sovelletaan päivähoitoasetuksen 6 §:n 1 momentin säännöstä. Tällöin seitsemää yli kolmivuotiaasta lasta kohden tulee olla yksi kasvatusvastuussa oleva henkilö. Kun esiopetusta järjestetään päivähoidossa vain esiopetukseen osallistuville lapsille, sovelletaan henkilöstömitoi-

¹ Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:29, s. 42–43.

² Dnro 37/400/2000.

³ Valtakunnallinen esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010, s. 9–10.

⁴ Dnro 37/400/2000.

tuksessa päivähoitoasetuksen 6 §:n 2 momenttia eli yhtä kasvattajaa kohden ryhmässä voi olla enintään 13 lasta.

Jos päiväkodissa on yksi tai useampia erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeessa olevia lapsia, on tämä otettava huomioon hoidettavien lasten lukumäärässä tai hoito- ja kasvatustehtävään osallistuvien henkilöitten lukumäärässä, jollei päiväkodissa ole erityistä avustajaa tällaista lasta varten.

1.4.2 Opetusryhmän määräytyminen perusopetuksessa

Perusopetusasetuksen (852/1998) 2 §:n mukaan opetusryhmät muodostetaan vuosiluokittain. Jos opetuksen tarkoituksenmukainen järjestäminen sitä edellyttää, eri vuosiluokkien sekä esi- ja lisäopetuksen oppilaita voidaan kuitenkin opettaa samassa opetusryhmässä tai antaa opetusta yhdessä muun koulun tai oppilaitoksen oppilaiden kanssa.

Perusopetusasetuksen 1 §:n mukaisesti perusopetus järjestetään luokanopettajien antamana opetuksena, eri oppiaineiden opettajien antamana aineenopetuksena, oppilaanohjaajien antamana oppilaanohjauksena sekä erityisopettajien antamana erityisopetuksena. 1.–6. vuosiluokilla opetus on pääosin luokanopetusta ja 7.–9. vuosiluokilla pääosin aineenopetusta, ellei opetussuunnitelmassa toisin määrätä.

Perusopetuksen laatukriteereissä (2012) on annettu suositukset perusopetuksen opetusryhmien enimmäiskoolle. Perusopetuksen laatukriteereissä määritellään opetusryhmien suositeltavaksi enimmäiskooksi keskimäärin 20–25 oppilasta. Lisäksi opetusryhmiä on tarpeen pienentää ja harkita ryhmien muodostamista sen mukaan, kuinka paljon joukossa on erityistä tukea tarvitsevia sekä eri kieli- ja kulttuuritaustaisia oppilaita.⁵

1.4.3 Erityisen tuen piirissä olevat oppilaat

Oppilaalle, joka tarvitsee oppimisessaan tai koulunkäynnissään säännöllistä tukea tai samanaikaisesti useita tukimuotoja, on annettava tehostettua tai erityistä tukea hänelle tehdyn oppimissuunnitelman mukaisesti. Perusopetuslain 17 §:n mukaan erityisen tuen päätös voidaan tehdä ennen esi- tai perusopetuksen alkamista taikka esi- tai perusopetuksen aikana ilman sitä edeltävää pedagogista selvitystä ja tehostetun tuen antamista, jos psykologisen tai lääketieteellisen arvion perusteella ilmenee, että oppilaan opetusta ei vamma, sairauden, kehityksessä viivästymisen tai tunne-elämän häiriön tai muun vastaavan erityisen syyn vuoksi voida muuten antaa. Erityinen tuki muodostuu erityisopetuksesta ja muusta lain mukaan annettavasta tuesta. Erityisen tuen oppilaan opetus järjestetään siten, että oppilaan etu ja opetuksen järjestämisedellytykset otetaan huomioon muun opetuksen yhteydessä tai osittain tai kokonaan erityisluokalla tai muussa soveltuvassa paikassa.⁶

Opetusryhmien muodostamisesta, joissa on yksi tai useampi erityistä tukea saava oppilas, säädetään perusopetusasetuksessa (852/1998). Silloin kun opetusta annetaan perusopetuslain (628/1998) 17 §:ssä tarkoitetuille oppilaille, jotka saavat erityistä tukea, saa opetusryhmässä olla, jäljempänä säädetyin poikkeuksin, enintään kymmenen oppilasta. Hallituksen esityksessä ja perusopetusasetuksen 2 §:ssä mainitaan, että opetusryhmien koko voidaan tarvittaessa kuitenkin ylittää, jos se on oppilaiden edellytysten ja opetuksessa käytettävien työskentelytapojen takia perusteltua eikä se vaaranna opetuksen tavoit-

⁵ Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:29, s. 42–43.

⁶ HE 109/2009 vp.

teiden saavuttamista.⁷ Kymmenen oppilaan ryhmäkoon ylittäminen tulee käytännössä kyseeseen tilanteissa, joissa erityisen tuen päätöksen saaneen oppilaan opetus järjestetään osana yleisopetusryhmää.⁸

Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä opiskelevien oppilaiden opetusryhmässä saa enintään olla kahdeksan oppilasta. Vaikeimmin kehitysvammaisista muodostetussa opetusryhmässä saa maksimissaan olla kuusi oppilasta. Jos pidennetyn oppivelvollisuuden oppilaita ja/tai vaikeasti kehitysvammaisia ja/tai erityisen tuen piirissä olevia oppilaita opetetaan samassa opetusryhmässä, määräytyy opetusryhmäkoko sen mukaan, minkälaista tukea tarvitsevia oppilaita ryhmässä on eniten.

Silloin kun pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevia ja vaikeasti kehitysvammaisia oppilaita opetetaan yleisopetusryhmässä, ryhmäkoko saa perusopetusasetuksen 2 §:n mukaan olla maksimissaan 20 oppilasta.

1.4.4 Joustava perusopetus

Joustavan perusopetuksen tavoitteena on vähentää perusopetuksen keskeyttämisiä sekä koulutuksesta syrjäytymistä. Joustavan perusopetuksen toiminnalla tarkoitetaan perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan järjestettävää perusopetusta sekä oppimisen ja kasvun tukea. Perusopetusasetuksen (852/1998) 9 b §:n mukaisesti joustavan perusopetuksen toimintaan voidaan ottaa 7.–9. vuosiluokkien oppilas ja poikkeuksellisesti perusopetuslain 17 §:n 2 momentissa säädetty erityisen tuen oppilas, mikäli oppilas kykenee noudattamaan joustavassa perusopetuksessa käytettävää opetussuunnitelmaa ja opetukseen osallistumista voidaan pitää oppilaan edun mukaisena.

Perusopetusasetuksen 9 a §:n mukaan opetus järjestetään pienryhmämuotoisesti koulussa, työpaikoilla ja muissa oppimisympäristöissä. Opetuksen järjestämisessä hyödynnetään moniammatillista yhteistyötä sekä erilaisia tuki- ja neuvontapalveluita.

1.4.5 Muiden kuin oppivelvollisten opetuksen järjestäminen

Perusopetuslain 5 §:n mukaisesti kunta voi järjestää perusopetusta myös muille kuin oppivelvollisille. Kunta voi järjestää perusopetukseen valmistavaa opetusta ja lisäopetusta.

Perusopetukseen valmistava opetus

Perusopetukseen valmistavan opetuksen opetussuunnitelman (2010) mukaan perusopetukseen valmistava opetus on tarkoitettu niille maahanmuuttajataustaisille oppilaille, joiden suomen tai ruotsin kielen taito ja/tai muut valmiudet eivät riitä esi- tai perusopetuksen ryhmässä opiskelemiseen. Opetusta annetaan 6–10-vuotiaille oppilaille vähintään 900 tuntia ja tätä vanhemmille oppilaille vähintään 1 000 tuntia. Opetukseen osallistuvalla on oikeus siirtyä perusopetukseen jo ennen edellä todettujen tuntimäärien täyttymistä, jos hän pystyy seuraamaan perusopetusta ja opetussuunnitelman tavoitteet voidaan perusopetusryhmässä saavuttaa.⁹

Perusopetusasetuksen (852/1998) 2 §:n mukaan valmistavan perusopetuksen opetusryhmien muodostamisesta päättää opetuksen järjestäjä. Valmistavaa opetusta voidaan

⁷ HE 109/2009 vp.

⁸ Muistio. Valtioneuvoston asetus perusopetusasetuksen 2 §:n muuttamisesta. 2010.

⁹ Perusopetukseen valmistavan opetuksen opetussuunnitelman perusteet 2009, s.4.

järjestää minimissään yhdelle oppilaalle, mutta opetusryhmän enimmäiskoosta ei ole erikseen säädelty. Opetusryhmät tulee kuitenkin muodostaa siten, että perusopetuslain mukaiset opetuksen järjestämisen periaatteet huomioidaan ja opetussuunnitelmassa asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa.

Lisäopetus

Perusopetuksen oppimäärän suorittaneille voidaan järjestää perusopetuslain 5 §:n mukaista yhden lukuvuoden kestävää lisäopetusta. Lisäopetuksen opetussuunnitelmaan voi kuulua kaikille yhteisiä oppiaineita, ammattiin valmentavia opintoja sekä työelämään tutustumista. Opiskelijalle annetaan lisäopetuksessa opetusta ja ohjausta vähintään 1 100 tuntia. Lisäopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2004) määrittelevät opetuksen keskeiset tavoitteet ja järjestämisen periaatteet. Lisäopetusta varten ei ole määritelty valtakunnallista tuntijakoa eikä oppimäärää. Opetus järjestetään oppilaiden yksilöllisten tarpeiden mukaisesti.¹⁰

Lisäopetus voidaan järjestää muun perusopetuksen yhteydessä, erillisessä lisäopetusryhmässä, muissa oppilaitoksissa sekä työelämässä, järjestöissä ja yhteisöissä tapahtuvana ohjauksena. Lisäopetuksen opetusryhmäkoosta ei ole erikseen säädelty, vaan opetusryhmät tulee muodostaa siten, että opetukselle asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa.

¹⁰ Lisäopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 1.

2 Resurssiohjaus

Normi- ja informaatio-ohjauksen lisäksi opetuksen järjestämistä ohjataan resurssiohjauksella. Vuosina 2010–2013 jaetuilla valtion erityisavustuksilla on pyritty opetusryhmäkokojen pienentämiseen, erityisesti ryhmäkokosuositukset ylittävien ryhmien määrän merkittävään vähentämiseen.

Vuoden 2007 hallitusohjelmassa¹¹ sekä Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa 2007–2012¹² keskeisenä painopisteenä oli perusopetuksen laadun kehittäminen. Yhdeksi perusopetuksen laadun parantamisen tavoitteeksi asetettiin opetusryhmäkokojen pienentäminen. Ikäluokkien pienentymisestä vapautuvat voimavarat tuli käyttää koulutuksen laadun kehittämiseen.

Vuoden 2011 hallitusohjelman¹³ tavoitteissa jatkettiin perusopetuksen laadun parantamista ja ryhmäkokojen pienentämistä. Hallitusohjelman mukaisesti ryhmäkokojen on oltava riittävän pienet, jotta opettajalla on aikaa oppilaille ja erilaisten lasten ja ryhmien tarpeet voidaan huomioida. Lisäksi hallitusohjelman tavoitteiden mukaisesti tuli selvittää ryhmäkokojen määrittämisen tarvetta lainsäädännöllä, esimerkiksi sitä, että ryhmäkojoja koskevat suositukset muutettaisiin velvoittavaksi.

Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman 2011–2016 tavoitteiden mukaisesti opetuksen laatuun ja oppimistuloksiin voidaan tehokkaasti vaikuttaa varmistamalla riittävän pienet opetusryhmät. Ryhmäkokojen tulee olla sellaiset, että opettajalla on mahdollisuus seurata ja tukea oppilaan oppimista ja muuta kehitystä myös yhteistyössä kotien kanssa, edistää oppilaiden välistä yhteistyötä sekä käyttää monipuolisia opetusmenetelmiä. Kehittämissuunnitelman mukaisesti valtio ohjaa perusopetuksen ryhmäkokojen pienentämiseen avustuksia. Erityisesti panostetaan ryhmäkokosuositukset ylittävien ryhmien määrän merkittävään vähentämiseen. Lisäksi hallitusohjelman mukaisesti selvitetään tarve määritellä perusopetuksen ryhmäkoko lainsäädännöllä.¹⁴

Tavoitteiden toteuttamiseksi opetus- ja kulttuuriministeriö on vuosina 2009–2013 suunnannut rahoitusta esi- ja perusopetuksen opetusryhmäkokojen pienentämiseen. Toimenpiteillä on pyritty edistämään opetuksen laatua ja oppimistuloksia varmistamalla riittävän pienet opetusryhmät. Myönnettyä rahoitusta on voitu käyttää opettajien palkkaukseen, jakotuntien lisäämiseen sekä opettajien samanaikaisopetuksen järjestämiseen luokassa ja ryhmien pysyvään

¹¹ Hallitusohjelma 2007, s. 28–29.

¹² Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 2007–2012 s. 10.

¹³ Hallitusohjelma 2011, s. 32–33.

¹⁴ Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 2011–2016, s. 26.

jakamiseen. Avustukset on jaettu ylläpitäjien tekemien suunnitelmien ja rahoitustarpeiden perusteella.

Vuosi 2009

Vuoden 2009 talousarvioon sisältyi 16 miljoonaa euroa, joka oli tarkoitettu perusopetuksen opetusryhmien pienentämiseen. Määräraha osoitettiin kunnille korotettuna valtionosuutena. Ryhmäkoon pienentämiseen osoitettu raha liitettiin korotuksena perusopetuksen yksikköhintaan, jolloin opetuksen järjestäjällä oli oikeus kohdentaa se haluamallaan tavalla. Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslain muutoksella (1038/2008) korotettiin vuoden 2009 perusopetuksen yksikköhintaa laskennallisesti keskihinnasta tarkasteltuna 26,17 euroa/oppilas niin, että se ei lisännyt kuntien rahoitusosuutta.

Valtiontalouden tarkastusviraston vuoden 2009 tuloksellisuustarkastuskertomuksen mukaan korotettu valtionosuus oli informaatio-ohjausta, koska lainsäädäntö ei mahdollista valtionosuusrahoituksen kohdentamista tiettyyn määriteltyyn tarkoitukseen, joka olisi velvoittanut opetuksen järjestäjää.¹⁵

Eduskunta edellytti (HE 118/2008 vp – SiVM 6/2008 vp – EV 149/2008 vp), että hallitus seuraa tarkasti perusopetuksen opetusryhmien pienentämiseen tarkoitettujen valtionosuuksien kohdentumista ja vaikuttavuutta kunnissa.

Opetusministeriön opetuksen järjestäjille vuonna 2009 suuntaama eduskunnan lausuman mukainen kysely (N=379) osoitti, että opetusryhmien pienentämiseen suunnattu rahoitus oli pääosin (82,1 %) kohdistunut ryhmien pienentämiseen. Opetuksen järjestäjistä 17,9 prosenttia ilmoitti, ettei ollut käyttänyt lainkaan rahaa opetusryhmien pienentämiseen. Tästä ryhmästä vain kolme prosenttia ilmoitti, että rahaa ei kohdennettu mitenkään opetuksen hyväksi.

Opetuksen järjestäjille suunnatun kyselyn mukaan rahoitusta käytettiin erityisesti jakotunteihin (35,4 %) ja ryhmien pienentämiseen (30,2 %). Lisäksi opetusryhmien pienentämiseen tarkoitettua rahaa oli käytetty jonkin verran myös erityisopetukseen. Nämä kaikki mahdollistivat oppilaiden opiskelun pienemmissä ryhmissä. Suurimmalla osasta niistä opetuksen järjestäjistä, jotka olivat käyttäneet rahan suhteen omaa harkintaansa, oli siihen selkeä syy. Yleisin syy oli, että ryhmät olivat jo entuudestaan pieniä. Lisäksi osan vastaajista mukaan kunta oli luopunut rahoituksen saannin takia suunnitelluista tai päätetyistä supistuksista.

Vuosi 2010

Vuoden 2010 talousarvion mukaisesti tuettiin perusopetuksen opetusryhmien pienentämistä. Lisäksi seurattiin perusopetuksen ryhmäkokojen kehitystä. Vuodelle 2010 osoitettiin valtion talousarviossa 30 miljoonan euron kohdennettu valtion erityisavustus perusopetuksen ryhmäkokojen pienentämiseen. Kyseinen avustus tuli käyttää siihen osoitettuun tarkoitukseen.

Opetus- ja kulttuuriministeriö jakoi perusopetuksen järjestäjille vuonna 2010 yhteensä noin 30 miljoonaa euroa valtion erityisavustuksia ryhmäkokojen pienentämiseen. Valtion erityisavustusta sai kaikkiaan 236 opetuksen järjestäjää. Opetusryhmien koon pienentämiseen osoitettu valtionavustus myönnettiin ylläpitäjäkohtaisesti hakemuksen perusteella opetusryhmien pienentämisestä aiheutuviin kustannuksiin. Valtionavustuksen myöntämi-

¹⁵ Tarkastuskertomus 192/2009, s. 41–42.

sen edellytyksenä oli, että ylläpitäjällä oli suunnitelma perusopetusryhmien pienentämiseksi ja ylläpitäjä sitoutui raportoimaan rahoituksen käytöstä.

Valtionavustusta voitiin käyttää henkilöstön palkkakustannuksiin, jotka kohdistuivat vuonna 2009 olleiden perusopetusryhmien rinnalle perustettaviin uusiin opetusryhmiin, jakotuntien lisäämiseen sekä resurssiopettajien lisäämiseen eli opettajien samanaikaisopetuksen järjestämiseen luokassa. Rahoitusta ei voitu käyttää tukiopetukseen eikä erityisopetusryhmän perustamiseen. Avustusta voitiin käyttää opetusryhmien pienentämiseen vuosina 2010–2011.

Vuosi 2011

Vuodelle 2011 osoitettiin valtion talousarviossa 30 miljoonaa euroa perusopetuksen opetusryhmien pienentämiseen. Valtion erityisavustusta jaettiin edellisen vuoden mukaisesti, hakemusten ja opetus- ja kulttuuriministeriön asettamien kriteerien perusteella. Erityisesti painotettiin yli 25 oppilaan ylittävien opetusryhmien pienentämistä alaluokilla sekä aiemmin ryhmäkoon pienentämiseen osoitetun rahoituksen perusteella tuettuja ryhmiä.

Valtionavustuksen myöntämisen edellytyksenä oli, että opetuksen järjestäjällä oli suunnitelma perusopetusryhmien pienentämiseksi. Opetuksen järjestäjä sitoutui raportoimaan rahoituksen käytöstä ja ylläpitäjä vastasi oppimateriaaliin, kalustukseen ja tiloihin tarvittavasta rahoituksesta.

Valtion erityisavustusta voitiin käyttää henkilöstön palkkakustannuksiin, jotka kohdistuivat vuonna 2010 tai sitä aiemmin koulunsa aloittaneiden perusopetuksen oppilaiden rinnalle perustettaviin uusiin opetusryhmiin, jakotuntien lisäämiseen sekä resurssiopettajien palkkaukseen eli samanaikaisopetuksen järjestämiseen luokassa. Lisäksi erityisavustuksella oli mahdollisuus jatkaa vuoden 2010 rahoituksella pienennettyjen ryhmien toimintaa, mikäli se täytti muut asetetut ehdot, kuten yli 20 oppilaan ryhmäkoot.

Valtionavustusta haki 300 opetuksen järjestäjää ja sitä haettiin kaikkiaan 76,8 miljoonaa euroa. Rahoitusta haettiin eniten resurssiopettajien palkkaukseen eli samanaikaisopetuksen järjestämiseen luokassa. Lisäksi rahoitusta haettiin uusien ryhmien perustamiseen ja jakotuntien lisäämiseen. Rahoitus myönnettiin 215 opetuksen järjestäjälle. Opetusryhmien koon pienentämiseen osoitettu valtionavustus myönnettiin ylläpitäjäkohtaisesti, hakemuksen perusteella opetusryhmien pienentämisestä aiheutuviin kustannuksiin käytettäväksi vuosina 2011–2012.

Vuosi 2012

Vuonna 2012 opetusryhmien pienentämiseen suunnattua avustusta osoitettiin valtion talousarviossa noin 50 miljoonaa euroa. Valtionavustuksen myöntämisen edellytyksenä oli, että ylläpitäjällä oli suunnitelma perusopetusryhmien pienentämiseksi, ylläpitäjä sitoutui raportoimaan rahoituksen käytöstä ja ylläpitäjä vastasi oppimateriaaleihin, kalustukseen ja tiloihin tarvittavasta rahoituksesta.

Valtion erityisavustusta voitiin käyttää vuosina 2012–2013 opettajien palkkakustannuksiin, jotka kohdistuivat ensisijaisesti suuriin, yli 25 oppilaan ryhmiin, resurssiopettajien palkkaukseen eli samanaikaisopetuksen järjestämiseen luokassa, jakotuntien lisäämiseen, ryhmien jakamiseen sekä vuoden 2011 rahoituksella pienennettyjen ryhmien toimintaan, mikäli se täytti muut asetetut ehdot.

Vuonna 2012 erityisavustusta haki 255 opetuksen järjestäjää. Erityisavustusta haettiin kaikkiaan noin 86,5 miljoonaa euroa. Myönteisiä päätöksiä tehtiin 245, joista 233 oli kuntia ja 12 yksityisiä opetuksen järjestäjiä. Rahoitusta haettiin eniten resurssiopettajien

palkkaukseen. Lisäksi rahoitusta haettiin jakotunteihin ja uusien ryhmien perustamiseen. Rahoitusta suunnattiin erityisesti ylläpitäjille, joilla oli alakoulussa yli 25 oppilaan ryhmiä.

Vuosi 2013

Vuonna 2013 perusopetuksen opetusryhmien pienentämiseen suunnattua avustusta osoitettiin valtion talousarviossa yhteensä 60 miljoonaa euroa.

Valtion erityisavustusta voidaan käyttää opettajien palkkakustannuksiin, jotka kohdistuvat ensisijaisesti suuriin, yli 25 oppilaan ryhmiin; ryhmässä on useita säännöllisesti ylimääräistä tukea tarvitsevia oppilaita; kouluihin, joiden koulunkäyntialueella on aikuisväestön koulutustaso keskimääräistä alhaisempi, työttömyysaste tai maahanmuuttajien väestöosuus suurempi; resurssiopettajien palkkaukseen eli samanaikaisopetuksen järjestämiseen luokassa; jakotuntien lisäämiseen, ryhmien jakamiseen sekä vuoden 2012 rahoituksella pienennettyjen ryhmien toimintaan, mikäli se täyttää muut asetetut ehdot.

Valtion erityisavustusta haettiin vuonna 2013 kaikkiaan noin 104,6 miljoonaa euroa. Opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi rahoitusta 239 opetuksen järjestäjälle. Rahoitusta haettiin erityisesti resurssiopettajien palkkaukseen eli samanaikaisopetuksen järjestämiseen. Lisäksi rahoitusta haettiin jakotuntien lisäämiseen sekä uusien ryhmien perustamiseen.

Opetusryhmien koon pienentämiseen osoitettava valtionavustus myönnettiin ylläpitäjäkohtaisesti, hakemuksen perusteella opetusryhmien pienentämisestä aiheutuviin kustannuksiin käytettäväksi vuosina 2013–2014.

Vuosi 2014

Opetus- ja kulttuuriministeriö on asettanut vuodelle 2014–2015 opetuksen järjestäjien haettavaksi valtion erityisavustusta perusopetuksen opetusryhmien pienentämiseen. Myönnettävä valtionavustus on kaikkiaan noin 60 miljoonaa euroa. Rahoitusta voidaan myöntää edellyttäen, että eduskunta hyväksyy hallituksen esityksen vuoden 2014 talousarvioksi, johon määräraha ryhmäkokojen pienentämiseksi sisältyy.

Hallitusohjelman mukaisesti perusopetuksen laatua parannetaan ryhmäkokoja pienentämällä. Ryhmäkokojen on oltava kohtuullisen kokoiset, jotta opettajalla on tosiasialliset mahdollisuudet huomioida erilaisten oppilaiden ja ryhmien tarpeet. Tavoitteena on kohdentaa avustusta kouluihin, joiden koulunkäyntialueella aikuisväestön koulutustaso on keskimääräistä alhaisempi, työttömyysaste suurempi tai maahanmuuttajien väestöosuus suurempi. Valtion erityisavustusta voidaan käyttää opettajien palkkakustannuksiin, jotka kohdistuvat muun muassa resurssiopettajien palkkaukseen, jakotuntien lisäämiseen, ryhmien jakamiseen, yli 25 oppilaan ryhmien pienentämiseen, ryhmiin, joissa on useita tehostetun ja erityistä tukea saavia oppilaita sekä lisäksi kouluihin, joiden koulunkäyntialueella aikuisväestön koulutustaso on keskimääräistä alhaisempi.

Yhteenveto tehdyistä toimenpiteistä

Vuodesta 2009 lähtien opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt rahoitusta opetuksen järjestäjille opetusryhmien pienentämiseksi yhteensä 186 miljoonaa euroa, josta 16 miljoonaa euroa on jaettu korotettuna valtionosuutena vuonna 2009. Koko kuluneen hallituskauden aikana on jaettu yhteensä noin 140 miljoonaa euroa valtion erityisavustuksia opetusryhmien pienentämiseen (vuodet 2011–2013), lisäksi vuoden 2014 talousarvioon on esitetty 60 miljoonaa euroa valtion erityisavustuksia opetusryhmien pienentämiseksi.

Valtion erityisavustuksien käytön kriteerit ovat pysyneet vuosittain melko yhtenäisinä. Vuosina 2010–2014 erityisavustusta on voitu käyttää resurssiopettajien palkkaukseen, jakotuntien lisäämiseen, opetusryhmien jakamiseen, suurten eli 25 oppilaan opetusryhmien pienentämiseen ja aikaisempina vuosina aloitetun toiminnan jatkamiseen. Tämän lisäksi eri vuosina on voitu painottaa myös muita tekijöitä valtion erityisavustusten myöntämisessä, kuten esimerkiksi vuosina 2013–2014 rahoitusta on suunnattu ryhmiin, joissa on useita säännöllisesti ylimääräistä tukea tarvitsevia oppilaita sekä kouluihin, joiden koulunkäyntialueella aikuisväestön koulutustaso on keskimääräistä alhaisempi ja/tai/sekä työttömyysaste tai maahanmuuttajien väestöosuus suurempi.

Valtion erityisavustuksista tehtyjen hakemusten perusteella rahoituksesta käytetään noin puolet resurssiopettajien palkkaukseen. Noin 30 prosenttia valtionavustuksista käytetään samanaikaisopetukseen ja noin 20 prosenttia uusien ryhmien jakamiseen pysyvästi.

3 Opetusryhmiä koskeva tilastotieto

Opetusryhmiä koskevaa tilastotietoa on kerätty Tilastokeskuksen, Education at Glance 2013 -raportin, sekä Opettajatiedonkeruun 2013 tuottamien tietojen pohjalta. Keskimääräisen opetusryhmäkoon tarkastelun lisäksi on pyritty selvittämään myös opetusryhmien sisäisiä tekijöitä, kuten muun muassa erityisen ja tehostetun tuen oppilaiden määrää ja erityisen tuen oppilaiden opetuksen järjestämistä.

Education at a Glance 2013 -julkaisun tavoitteena on koulutuksellisten indikaattorien avulla kuvata parin vuoden välein, kuinka OECD-maiden koulutusjärjestelmät toimivat, vertailla maita keskenään ja mitata koulutuksessa tapahtunutta kehitystä. Uusimmat vertailutiedot OECD julkisti Education at a Glance 2013 -raportissa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Tilastokeskuksen yhteistyössä toteuttamassa Opettajatiedonkeruussa 2013 on selvitetty tilastotietoa esi- ja perusopetuksen ryhmäkokojen kehityksestä. Perusopetuksen opetusryhmäkoot on selvitetty kolmannen kerran Tilastokeskuksen valtakunnallisesti toteutettaman Opettajatiedonkeruun yhteydessä. Nyt vuoden 2013 tuloksia voidaan verrata vuoden 2008 ja 2010 tiedonkeruissa saatuihin tuloksiin.

3.1 Opetusryhmäkoot esi- ja perusopetuksessa

Vuoden 2013 syksyllä perusopetuksessa oli yhteensä 540 500 oppilasta, joista alakoulussa yhteensä 351 660 oppilasta ja yläkoulussa yhteensä 176 010 oppilasta. Lisäopetuksen oppilaita oli yhteensä 1 030. Perusopetuksen oppilasmäärä kasvoi edellisestä vuodesta 0,2 prosenttia. Perusopetuksen oppilaita 49 prosenttia oli tyttöjä ja 51 prosenttia poikia. Esiopetuksessa oppilaita oli yhteensä 59 700, joista 11 800 koulun esiopetuksessa ja 47 900 päivähoidon esiopetuksessa. Syksyllä 2013 oli toiminnassa yhteensä 2 717 peruskoulua, joka on 72 vähemmän kuin edellisenä vuonna. Peruskouluista 96 prosenttia oli kunnan ylläpitämiä.¹⁶

Opettajatiedonkeruun vastausaste

Vuoden 2013 opettajatiedonkeruussa vastausaste peruskoulujen osalta oli melko hyvä, 88,09 prosenttia (N=2 300). Peruskouluissa, joissa opetuskieli on ruotsi, vastausaste oli hieman heikompi (82 %), suomenkielisissä peruskouluissa vastausaste oli 89 prosenttia. Oppilaitostyypeittäin oppilasmäärien mukaan tarkasteltuna löytyi myös eroja vastausasteissa. Alle sadan oppilaan peruskouluista 89 prosenttia vastasi kyselyyn ja keski suurien

¹⁶ Tilastokeskus. Oppilaitostilastot. 2013.

peruskoulujen vastausaste oli 88 prosenttia. Yli 400 hengen peruskouluista 86 prosenttia vastasi kyselyyn. Yksityisistä peruskouluista 87 prosenttia ja valtion omistamista peruskouluista 94 prosenttia vastasi kyselyyn. Kuntien omistamien koulujen vastausaste oli peruskoulujen osalta 88 prosenttia. Kuntayhtymien omistamista peruskouluista kaikki vastasivat kyselyyn.

Keskimääräinen opetusryhmäkoko

Keskimääräinen opetusryhmäkoko 1.–6. luokilla oli keväällä 2013 esiopetusluokat ja yhdysluokat huomioiden 18,84 oppilasta/opetusryhmä. Jos tarkasteluun otetaan mukaan vain 1.–6. vuosiluokat, oli keskimääräinen ryhmäkoko 19,66. Perusasteen 1.–6. luokilla keskimääräinen opetusryhmäkoko pääsääntöisesti kasvaa siirryttäessä alimmilta luokka-asteilta ylemmille. Vuonna 2013 pienimmät opetusryhmäkoot olivat ensimmäisellä vuosiluokalla (18,55) ja suurimmat kuudennella vuosiluokalla (20,66). (Taulukko 2.)

Opetusryhmien keskimääräinen koko on vuodesta 2008 lähtien vuosiluokittain tarkasteltuna pääasiallisesti pienentynyt paitsi ensimmäisellä vuosiluokalla. Vuodesta 2008 opetusryhmät pienentyivät 1.–6. vuosiluokilla yhteensä 1,04 oppilaan verran. Opetusryhmät ovat pienentyneet voimakkaimmin 3.–6. luokilla. (Taulukko 1.)

Taulukko 1. Keskimääräinen opetusryhmäkoko 1.–6. luokilla vuosina 2008–2013*

	Opetusryhmä- koon keskiarvo 2008	Opetusryhmä- koon keskiarvo 2010	Opetusryhmä- koon keskiarvo 2013	Ryhmäkoon muutos 2008–2010	Ryhmäkoon muutos 2010–2013
Luokka-asteet yhteensä*	19,57	19,21	18,84	-0,36	-0,37
Esiopetus	13,87	14,12	14,70	0,25	0,58
1. vuosiluokka	18,80	18,46	18,55	-0,34	0,09
2. vuosiluokka	19,35	19,07	18,84	-0,28	-0,23
3. vuosiluokka	20,62	20,34	19,96	-0,28	-0,38
4. vuosiluokka	21,41	20,90	19,84	-0,51	-1,06
5. vuosiluokka	21,88	21,31	20,39	-0,57	-0,92
6. vuosiluokka	22,47	21,72	20,66	-0,75	-1,06
Yhdysluokka muu	16,42	16,27	15,82	-0,15	-0,45
1–6. vuosiluokat yhteensä	20,70	20,24	19,66	-0,46	-0,58

*luokka-asteilla 1–6, esiopetusluokat ja yhdysluokat yhteensä

Lähde: Tilastokeskus 2013. Opettajatiedonkeruu.

7.–9. luokilla opetusryhmäkoot ovat keskimääräisesti pienempiä kuin 1.–6. luokilla. Vuonna 2013 keskimääräinen ryhmäkoko oli 16,46 oppilasta/opetusryhmä. Opetusryhmät ovat pienentyneet yhteensä 0,84 oppilaan verran vuodesta 2008. Usein 7.–9. luokkien opetus järjestetään ainekohtaisesti, joten opetusryhmiä tarkastellaan erikseen ainekohtaisesti vielä jäljempänä. (Taulukko 2.)

Taulukko 2. Keskimääräinen opetusryhmäkoko 7.–9. luokilla vuosina 2008–2013*

	2008	2010	2013	Muutos vuosina 2008–2010	Muutos vuosina 2010–2013
7. luokka	17,41	17,29	16,72	-0,12	-0,57
8. luokka	17,29	17,15	16,33	0,14	-0,82
9. luokka	17,18	16,98	16,33	-0,20	-0,65
7–9 vuosiluokat yht.*	17,30	17,14	16,46	-0,16	-0,68

* 7–9 luokkien oppiaineet yhteensä

Lähde: Tilastokeskus 2013. Opettajatiedonkeruu.

Keskimääräinen opetusryhmäkoko maakunnittain

1.–2. luokilla keskimääräinen opetusryhmäkoko oli 18,69 oppilasta/opetusryhmä. Keskimääräinen opetusryhmäkoko vaihteli enimmillään vajaan neljän oppilaan verran. Keskimääräisesti suurimmat opetusryhmät olivat Pirkanmaan maakunnassa (19,74) ja pienimmät Pohjanmaan maakunnassa (15,87).

Opetusryhmät ovat pienentyneet vuosien 2008–2013 välisenä aikana vajaan 0,4 oppilaan verran. Yleisesti tarkastellen 1.–2. vuosiluokkien opetusryhmät eivät ole pienentyneet yhtä paljon kuin muut vuosiluokat. Vuodesta 2010 keskimääräinen ryhmäkoko pieneni eniten Keski-Pohjanmaalla, jossa opetusryhmäkoko pieneni reilun kahden oppilaan verran. Vastaavasti ryhmäkoko on hieman kasvanut Kainuussa ja Varsinais-Suomessa. (Taulukko 3.)

Taulukko 3. Keskimääräinen opetusryhmäkoko 1.–2. luokilla vuosina 2008, 2010 ja 2013 maakunnittain

Maakunta	Keskiarvo 2008	Keskiarvo 2010	Keskiarvo 2013	Muutos 2008–2010	Muutos 2010–2013
Uusimaa	19,98	19,76	19,63	-0,22	-0,13
Varsinais-Suomi	19,54	18,54	18,98	-1	0,44
Satakunta	18,35	17,93	17,77	-0,42	-0,16
Kanta-Häme	20,02	19,70	19,22	-0,32	-0,48
Pirkanmaa	19,76	19,85	19,74	0,09	-0,11
Päijät-Häme	19,77	19,70	18,55	-0,07	-1,15
Kymenlaakso	18,40	18,22	18,43	-0,18	0,21
Etelä-Karjala	18,29	17,45	17,45	-0,84	0,00
Etelä-Savo	18,94	18,96	18,10	0,02	-0,86
Pohjois-Savo	18,65	18,33	18,66	-0,32	0,33
Pohjois-Karjala	19,44	18,70	18,27	-0,74	-0,43
Keski-Suomi	18,50	18,43	18,91	-0,07	0,48
Etelä-Pohjanmaa	17,07	16,73	16,75	-0,34	0,02
Pohjanmaa	16,80	16,12	15,87	-0,68	-0,25
Keski-Pohjanmaa	17,86	18,24	16,20	0,38	-2,04
Pohjois-Pohjanmaa	18,79	18,66	18,94	-0,13	0,28
Kainuu	18,18	17,63	18,22	-0,55	0,59
Lappi	17,86	18,08	16,80	0,22	-1,28
Manner-Suomi	19,08	18,76	18,69	-0,32	-0,07

Lähde: Tilastokeskus 2013. Opettajatiedonkeruu.

Valtakunnallisesti keskimääräinen opetusryhmäkoko 3.–6. luokilla oli 20,21. Keskimääräinen opetusryhmäkoko vaihteli maakuntien välillä lähes neljän oppilaan verran. Keskimääräisesti suurimmat opetusryhmät olivat Pirkanmaan maakunnassa (21,51) ja pienimmät Pohjanmaan maakunnassa (17,79).

Vuodesta 2008 opetusryhmät ovat pienentyneet yhteensä 1,4 oppilaan verran. Eniten keskimääräinen ryhmäkoko pieneni vuodesta 2010 Kymenlaaksossa lähes puolentoista oppilaan verran ja vähiten Kanta-Hämeessä. Huomioitavaa kuitenkin on, että keskimääräinen opetusryhmäkoko pienentyi kaikissa maakunnissa vuodesta 2010. (Taulukko 4.)

Taulukko 4. Keskimääräinen opetusryhmäkoko 3.–6. luokilla vuosina 2008–2013 maakunnittain

Maakunta	Keskiarvo 2008	Keskiarvo 2010	Keskiarvo 2013	Muutos 2008–2010	Muutos 2010–2013
Uusimaa	22,65	22,17	21,09	-0,48	-1,08
Varsinais-Suomi	21,20	20,97	19,83	-0,23	-1,14
Satakunta	21,16	20,36	19,43	-0,8	-0,93
Kanta-Häme	22,95	21,27	21,01	-1,68	-0,26
Pirkanmaa	22,10	22,15	21,51	0,05	-0,64
Päijät-Häme	21,69	21,39	20,36	-0,3	-1,03
Kymenlaakso	22,28	20,75	19,34	-1,53	-1,41
Etelä-Karjala	20,46	19,70	18,89	-0,76	-0,81
Etelä-Savo	21,69	20,71	19,59	-0,98	-1,12
Pohjois-Savo	21,11	20,58	20,10	-0,53	-0,48
Pohjois-Karjala	20,58	21,47	20,20	0,89	-1,27
Keski-Suomi	21,83	21,13	20,25	-0,7	-0,88
Etelä-Pohjanmaa	20,05	19,63	18,95	-0,42	-0,68
Pohjanmaa	19,01	18,10	17,79	-0,91	-0,31
Keski-Pohjanmaa	19,83	18,74	17,95	-1,09	-0,79
Pohjois-Pohjanmaa	21,52	21,00	20,19	-0,52	-0,81
Kainuu	20,68	19,63	18,89	-1,05	-0,74
Lappi	20,01	19,84	19,18	-0,17	-0,66
Manner-Suomi	21,59	21,06	20,21	-0,53	-0,85

Lähde: Tilastokeskus 2013. Opettajatiedonkeruu.

Pääsääntöisesti 7.–9. luokkien opetusryhmäkoot ovat keskimääräistä pienempiä kuin alakoulun opetusryhmäkoot. Keskimääräinen opetusryhmäkoko 7.–9. luokilla on 16,46 oppilasta/opetusryhmä. Keskimääräisesti suurimmat opetusryhmät olivat Pohjois-Savon maakunnassa (17,06) ja pienimmät Pohjanmaan (15,55) ja Etelä-Pohjanmaan maakunnassa (15,57). Vuodesta 2008 lähtien opetusryhmät ovat pienentyneet 0,84 oppilaan verran. Eniten keskimääräinen ryhmäkoko pieneni vuodesta 2010 Kainuussa (-0,92), Satakunnassa (-0,92) ja Keski-Suomessa (-0,92) ja kasvoi Pohjois-Savossa (0,13). (Taulukko 5.)

Taulukko 5. Opetusryhmien koko 7.–9. luokilla vuosina 2008–2013 maakunnittain

Maakunta	Keskiarvo 2008	Keskiarvo 2010	Keskiarvo 2013	Muutos 2008–2010	Muutos 2010–2013
Uusimaa	17,78	17,39	16,56	-0,39	-0,83
Varsinais-Suomi	17,50	17,39	16,52	-0,11	-0,87
Satakunta	17,46	17,63	16,71	0,17	-0,92
Kanta-Häme	17,84	17,49	16,91	-0,35	-0,58
Pirkanmaa	16,88	17,15	16,53	0,27	-0,62
Päijät-Häme	17,36	17,23	16,42	-0,13	-0,81
Kymenlaakso	17,41	16,89	15,98	-0,52	-0,91
Etelä-Karjala	17,65	17,03	16,79	-0,62	-0,24
Etelä-Savo	17,53	17,29	16,62	-0,24	-0,67
Pohjois-Savo	17,22	16,93	17,06	-0,29	0,13
Pohjois-Karjala	16,75	16,99	16,65	0,24	-0,34
Keski-Suomi	17,42	17,46	16,54	0,04	-0,92
Etelä-Pohjanmaa	16,79	16,30	15,57	-0,49	-0,73
Pohjanmaa	16,73	16,34	15,55	-0,39	-0,79
Keski-Pohjanmaa	16,28	16,72	16,11	0,44	-0,61
Pohjois-Pohjanmaa	17,04	16,90	16,51	-0,14	-0,39
Kainuu	16,98	16,71	15,79	-0,27	-0,92
Lappi	16,37	16,73	15,87	0,36	-0,86
Manner-Suomi	17,30	17,14	16,46	-0,16	-0,68

Lähde: Tilastokeskus 2013. Opettajatiedonkeruu.

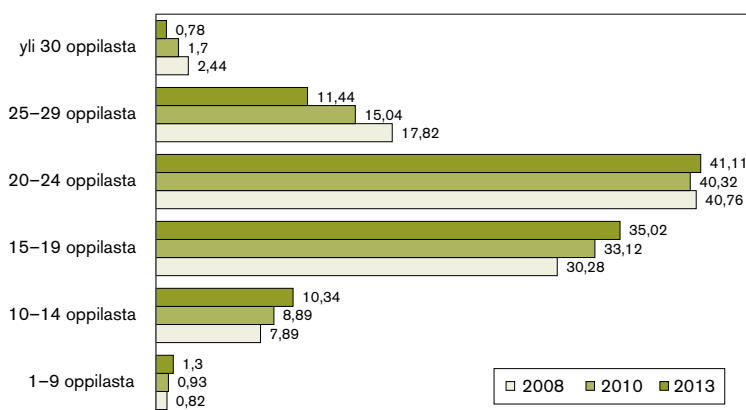
Keskimääräinen opetusryhmäkoko oppiaineittain

7.–9. luokkien opetus järjestetään useimmiten oppiainekohtaisesti, jolloin opetusryhmä muodostetaan jokaisen oppiaineen kohdalla erikseen. 7.–9. luokilla keskimääräinen opetusryhmäkoko on 16,46 oppilasta. Tarkasteltaessa opetusryhmäkokoja oppiainekohtaisesti huomataan, että opetusryhmän keskikoko kasvaa varsinkin pakollisten oppiaineiden osalta, ja valinnaisten oppiaineiden osalta opetusryhmäkoko pääsääntöisesti hieman laskee.

Ainekohtaisesti tarkastellen suurimmat opetusryhmät ovat reaaliaineissa, kuten terveystiedossa (18,71), historiassa (18,67), yhteiskuntaopissa (18,54) sekä maantiedossa (18,13). Oppilaanohjauksessa keskimääräinen opetusryhmäkoko on 17,87 ja suomi äidinkielenä (äidinkieli ja kirjallisuus) 17,81 oppilasta. Keskimääräistä pienemmät (<16,46) opetusryhmät ovat taito- ja taideaineissa (pois lukien liikunta ja kuvataide) sekä ortodoksisen uskonnon (3,24), elämäntiedon (6,07) ja muiden uskontojen (9,42) opetusryhmissä. (Liite 1.)

3.2 Opetusryhmien osuudet

Hallituksen tavoitteiden mukaisesti suurten opetusryhmien määrä on vähentynyt selvästi. Suurten opetusryhmien (yli 25 oppilasta) osuus kaikista 1.–6. luokkien opetusryhmistä oli keväällä 2013 noin 12,2 prosenttia, kun vuonna 2010 suuria ryhmiä oli vielä noin 17 prosenttia ja vuonna 2008 yli 20 prosenttia. Yli 25 oppilaan opetusryhmien osuus on lähes puolittunut vuodesta 2008. Alle 25 oppilaan opetusryhmien osuus on sitä vastoin kasvanut. (Kuvio 1.)

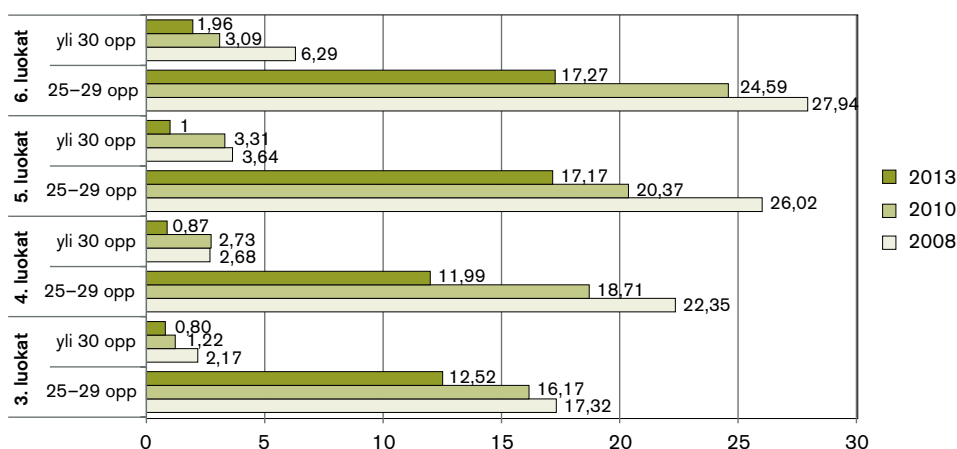
Kuvio 1. Opetusryhmien osuudet (%) koon mukaan 1.–6. luokilla 2008–2013

Lähde: Tilastokeskus 2013. Opettajatiedonkeruu.

Suuret opetusryhmät vuosina 2008–2013

Aikaisempien opetusryhmäselvitysten perusteella suurimmat opetusryhmät ovat 3.–6. luokilla, siksi seuraavaksi tarkastellaan opetusryhmäkokoja näillä vuosiluokilla sekä verrataan opetusryhmäkokojen osuuksia vuosiin 2008 ja 2010. Tässä tarkastelussa suurilla opetusryhmillä tarkoitetaan 25–29 oppilaan ryhmiä sekä yli 30 oppilaan ryhmiä.

Suurten opetusryhmien osuus on vuodesta 2008 lähtien vähentynyt kaikilla vuosiluokilla, mutta erityisesti 3.–6. vuosiluokilla. Kolmansilla vuosiluokilla 25–29 oppilaan opetusryhmät ovat vuodesta 2008 lähtien vähentyneet lähes viisi prosenttiyksikköä (4,8 %) ja yli 30 oppilaan ryhmät reilun prosenttiyksikön verran (1,4 %). Neljänsillä vuosiluokilla 25–29 oppilaan opetusryhmät ovat pienentyneet vuodesta 2008 lähtien reilu 10 prosenttiyksikköä (10,4 %) ja yli 30 oppilaan opetusryhmät ovat pienentyneet lähes kaksi prosenttiyksikköä (1,8 %). Viidensillä vuosiluokilla vuodesta 2008 lähtien 25–29 oppilaan opetusryhmät ovat pienentyneet yhteensä 8,9 prosenttiyksikköä ja yli 30 oppilaan opetusryhmät 2,60 prosenttiyksikköä. Kuudensilla vuosiluokilla 25–29 oppilaan opetusryhmät ovat pienentyneet 2008–2013 välisenä aikana reilu 10 prosenttiyksikköä (10,7 %) ja yli 30 oppilaan opetusryhmät neljä prosenttiyksikön verran (4,3 %). (Kuvio 2.)

Kuvio 2. Suurten opetusryhmien osuudet (%) 3.–6. luokilla vuosina 2008–2013

Lähde: Tilastokeskus 2013. Opettajatiedonkeruu.

3.3 Opetusryhmäkoot kuntatyypeittäin

Tarkasteltaessa opetusryhmiä kuntatyypeittäin havaitaan, että opetusryhmien keskimääräinen koko on pienempi harvaan asutetuilla kuin tiheästi asutetuilla alueilla. Vuonna 2013 pienimmät opetusryhmät olivat maaseutumaisissa kunnissa (16,72) ja suurimmat kaupunkimaisen kuntaluokituksen mukaisissa kunnissa (20,07). Vuodesta 2008 keskimääräinen opetusryhmäkoko on laskenut kaikissa kuntatyypeissä. Kaupunkimaisissa kunnissa oppilasmäärä laski yhteensä 1,08 oppilaan verran, taajaan asutuissa kunnissa 1,23 ja maaseutumaisissa kunnissa 0,51 oppilaan verran. (Taulukko 6.)

Taulukko 6. Opetusryhmien keskipöytä 1.–6. luokilla kaupunki-, taajama- ja maaseutukunnissa vuosina 2008–2013*

Kuntatyyppi	Keskikoko 2008	Keskikoko 2010	Keskikoko 2013	Muutos vuosina 2008–2010	Muutos vuosina 2010–2013
Kaupunkimaiset kunnat	21,15	20,60	20,07	-0,55	-0,53
Taajaan asutut kunnat	19,29	18,51	18,06	-0,78	-0,45
Maaseutumaiset kunnat	17,23	16,85	16,72	-0,38	-0,13
Manner-Suomi	19,78	19,42	19	-0,36	-0,42

*Laskennassa ovat mukana 1.–6. luokat sekä yhdysluokat.

Lähde: Tilastokeskus 2013. Opettajatiedonkeruu.

3.4 Opetusryhmäkokojen kansainvälinen vertailu

Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD julkaisee parin vuoden välein koulutusjärjestelmiä vertailevat *Education at a Glance* -tilastot¹⁷. OECD:n tavoitteena on eri indikaattorien avulla kuvata, kuinka OECD-maiden koulutusjärjestelmät toimivat ja vertailla maita keskenään. Yhtenä koulutusjärjestelmiä mittaavana indikaattorina on tarkasteltu maakohtaisia luokkakokoja (*class size*). Tarkastellessa luokkakokoja tulee huomioida, että koulujärjestelmien erilaisuus ja opetuskäytännöt saattavat aiheuttaa vertailtavuudessa epätarkkuutta. Luokkakoot ilmoitetaan keskimääräisinä luokkakokoina, joten todellisuudessa luokkakoot saattavat olla keskimääräistä pienempiä tai suurempia.

Luokkakokojen tarkastelussa keskimääräinen alakoulun luokkakoko OECD-maissa on 21,2 oppilasta. Suomessa keskimääräinen luokkakoko tässä vertailussa on alakoulussa (*primary education*) 19,4 oppilasta. Suomi sijoittuu selvästi OECD-maiden keskimääräisen luokkakoon (21,2) alle. Pienimmät luokkakoot ovat Kreikassa (17,1) ja Luxemburgissa (15,7). Suurimmat luokkakoot ovat Kiinassa (38,0) ja Chilessä (30,4). (Taulukko 9.)

OECD-maissa keskimääräinen luokkakoko yläkoulussa (*lower secondary education*) on 23,3 ja Suomessa 20,3 oppilasta/opetusryhmä. Suurimmat luokkakoot ovat Kiinassa (52,9), Indonesiassa (33,4) ja Koreassa (34,0). (Taulukko 7.)

¹⁷ Education at a Glance 2013, 2013, s. 374.

Taulukko 7. Keskimääräinen ryhmäkoko kansainvälisessä vertailussa

Maa	Alakoulu (primary education)	Yläkoulu (lower secondary education)
Suomi	19,4	20,3
Islanti	18,3	19,9
Tanska	20,4	20,8
Saksa	21,2	24,6
Luxemburg	15,7	19,7
Kreikka	17,1	21,7
Chile	30,4	31,3
Indonesia	25,4	33,4
Korea	26,3	43,0
Kiina	38,0	52,9
Iso-Britannia	24,8	19,5
OECD-maat	21,2	23,3
EU21-maat	19,9	21,8
G20-maat	24,1	26,2

Lähde: Education at a Glance 2013.

Opettajien ja oppilaiden suhdeluku on laskettu jakamalla oppilasmäärä opetushenkilöstön määrällä. Esiopetuksen suhdelukua tarkasteltaessa täytyy huomioda, että opetushenkilöstön määrään saattaa sisältyä myös muita kuin opetushenkilökuntaan kuuluvia, kuten esimerkiksi koulunkäyntiavustajia. Lisäksi kansallisten opetusjärjestelmien erilaisuus aiheuttaa vertailtaessa epätarkkuutta. Suomessa esi- ja perusopetuksen suhdeluku on OECD- ja EU21-maiden keskiarvoa pienempi.

Suomessa perusopetuksessa oppilaiden suhdeluku yhtä opettajaa kohden on 13,7. (Taulukko 8.)

Taulukko 8. Opettajien ja oppilaiden suhdeluku esi- ja perusopetuksessa

Maa	Esiopetus	Peruskoulu
Suomi	10,8	13,7
Islanti	5,8	10,2
Ruotsi	6,3	11,3
Saksa	12,7	16,3
Iso-Britannia	17,1	19,9
OECD-maat	14,4	15,4
EU21-maat	13,1	15,4
G20-maat	17,4	18,3

Lähde: Education at a Glance 2013.

3.5 Tehostetun ja erityisen tuen oppilaat

Vuodesta 2011 alkaen peruskoulun oppilaiden saama oppimisen tuki muuttui kolmiportaiseksi. Oppimisen ja koulunkäynnin tuki voidaan jakaa tuen keston ja laajuuden mukaan yleiseen tukeen, tehostettuun tukeen ja erityiseen tukeen.

Syyslukukautena 2012 erityisen ja tehostetun tuen oppilaita peruskoulun koko oppilasmäärästä oli yhteensä 12,7 prosenttia, vuosiluokilla 1.–6. osuus oli 12,1 prosenttia ja vuo-

siluokilla 7.–9. yhteensä 14,0 prosenttia. Yleisesti tarkastellen erityisen tuen oppilaita on enemmän kuin tehostetun tuen oppilaita, esimerkiksi yläkoulussa tehostetun tuen päätös on 4,4 prosentilla oppilaista, kun taas erityisen tuen päätös on 9,6 prosentilla yläkoululaisista. Tehostetun tuen oppilaista poikia oli 66 prosenttia ja tyttöjä 34 prosenttia. Erityistä tukea saavista poikia oli 69 prosenttia ja tyttöjä 31 prosenttia. (Taulukko 9.)

Taulukko 9. Tehostetun ja erityisen tuen oppilaat vuonna 2012

Vuosisluokat/ Sukupuoli	Tehostettu tuki		Erityinen tuki		Tehostetun ja erityisen tuen oppilaat		Peruskoulun oppilasmäärä
	Yhteensä	Osuus %	Yhteensä	Osuus %	Yhteensä	Osuus %	
Esiopetus	219	1,8	395	7,6	1154	9,4	12 225
Vuosisluokat 1–6	19 319	5,5	22 748	6,5	42 067	12,1	348 432
Vuosisluokat 7–9	7 854	4,4	17 063	9,6	24 917	14,0	177 764
Lisäopetus	16	1,4	270	24,0	286	25,4	1 124
<i>Yhteensä</i>	<i>27 408</i>	<i>5,1</i>	<i>41 061</i>	<i>7,6</i>	<i>68 424</i>	<i>12,7</i>	<i>539 545</i>
Pojat	18 002	6,5	28 489	10,3	46 491	16,8	276 363
Tytöt	9 407	3,6	12 527	4,8	21 933	8,3	263 182

Lähde: Koulutustilastot. Tilastokeskus.

Erityisen tuen järjestäminen

Tilastokeskuksen keräämien tietojen perusteella erityistä tukea saavien oppilaiden opetuksen toteutuspaikka on useimmiten kokonaan tai osittain yleisopetusryhmässä. Tällöin oppilaan opetus on järjestetty siten, että oppilas osallistuu opetukseen osittain yleisopetusryhmässä ja osittain erityisopetusryhmässä tai muussa soveltuvassa paikassa.

Vuonna 2011 erityistä tukea saavista oppilaista 28,1 prosenttia oli kokonaan erityisopetusryhmässä ja 12,6 prosenttia oli erityiskoulussa. Noin 59 prosenttia erityisen tuen oppilaista osallistui yleisopetukseen kokonaan tai osa-aikaisesti. (Taulukko 10 ja 11.)

Taulukko 10. Erityisen tuen järjestäminen vuonna 2011

Opetuksen toteutuspaikka	Esiopetus	Vuosisluokat 1.–6.	Vuosisluokat 6.–9.	Lisäopetus	Yhteensä	Yhteensä %
Opetus kokonaan yleisopetusryhmässä	203	4 734	2 965	54	7 956	19,4
Opetuksesta 51–99 % yleisopetuksen ryhmässä	40	3 229	4 494	8	7 771	18,9
Opetuksesta 21–50 % yleisopetuksen ryhmässä	4	1 846	1 930	2	3 782	9,2
Opetuksesta 1–20 % yleisopetuksen ryhmässä	38	2 830	1 933	6	4 807	11,7
Opetus kokonaan erityisryhmässä (muu kuin peruskoulu)	442	7 275	3 738	72	11 527	28,1
Opetus kokonaan erityisryhmässä (erityiskoulu)	208	2 834	2 003	1 285	5 173	12,6
<i>Yhteensä</i>	<i>935</i>	<i>22 748</i>	<i>17 063</i>	<i>270</i>	<i>41 016</i>	<i>100,0</i>

Lähde: Koulutustilastot. Tilastokeskus.

Tehostetun ja erityisen tuen oppilaista noin 52 prosenttia sai osa-aikaista erityisopetusta. Lisäksi 43 prosenttia sai tukiopetusta ja puolella oppilaista opetuksen tukemiseen osallistui avustaja. Avustajan osallistuminen opetukseen oli hieman yleisempää erityisen tuen oppilailla kuin tehostetun tuen oppilailla. Noin 20 prosentilla oppilaista oli käytössään myös muita oppimisen tukikeinoja. (Taulukko 11.)

Taulukko 11. Tehostettua tai erityistä tukea saaneiden peruskoulun oppilaiden saama osa-aikainen erityisopetus, tukiovetus sekä avustaja- ja tulkitsemispalvelut 2012

Oppilaan tuki sisältäen	Tehostettua tukea saaneet oppilaat	Osuus tehostettua tukea saaneista oppilaista, %	Erityistä tukea saaneet oppilaat	Osuus erityistä tukea saaneista oppilaista, %	Tehostettua tai erityistä tukea saaneet oppilaat	Osuus tehostettua tai erityistä tukea saaneista oppilaista, %
Osa-aikaista erityisopetusta	20 414	74,5	15 424	37,6	35 838	52,4
Tukiovetusta	15 656	57,1	13 786	33,6	29 442	43
Avustaja- ja/tai tulkitsemispalveluja	12 209	44,5	22 379	54,6	34 588	50,5
Muita kuin edellä mainittuja tukimuotoja	6 096	22,2	9 392	22,9	15 488	22,6

Lähde: Koulutustilastot. Tilastokeskus.

Pidennetty oppivelvollisuus

Vuonna 2012 erityistä tukea saaneista oppivelvollisista 27,1 prosenttia oli pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä. Oppivelvollisuuden piiriin kuuluvista oppilaista yhteensä reilu 11 100 oppilasta kuului pidennetyn oppivelvollisuuden piiriin. (Taulukko 12.)

Taulukko 12. Erityistä tukea saaneet peruskoulun oppilaat oppivelvollisuuden pituuden mukaan vuonna 2012

Oppivelvollisuuden pituus	Esiopetus	Vuosi-luokat 1.–6.	Vuosi-luokat 7.–9.	Lisä-opetus	Yhteensä	Yhteensä (%)
Ei pidennettyä oppivelvollisuutta	36	15 639	14 099	133	29 907	72,9
Pidennetty oppivelvollisuus	899	7109	2 964	137	11 109	27,1
<i>Yhteensä</i>	935	22 748	17 063	270	41 016	100,0

Lähde: Koulutustilastot. Tilastokeskus

Osa-aikaista erityisopetusta saaneet oppilaat sukupuolen mukaan

Tilastokeskuksen mukaan lukuvuonna 2011–2012 osa-aikaista erityisopetusta sai yhteensä 116 300 oppilasta, joka on 21,5 prosenttia peruskoulun oppilaista. Osa-aikaista erityisopetusta saaneista oppilaista lähes 25 prosenttia oli poikia ja reilu 18 prosenttia tyttöjä. (Taulukko 13.)

Taulukko 13. Osa-aikaisen erityisopetuksen oppilaat

Lukuvuosi	Yhteensä	Osuus peruskoulun oppimäärästä %	Pojat %	Tytöt %	Peruskoulun koko oppilas- määrä syys- lukukaudella
2001/2002	119 547	20,1	24,4	14,5	595 727
2002/2003	124 137	20,8	25,7	15,6	597 356
2003/2004	126 390	21,2	26,0	16,1	597 414
2004/2005	129 948	21,9	26,5	17,1	593 148
2005/2006	128 291	21,9	26,2	17,3	586 381
2006/2007	128 641	22,2	26,5	17,8	578 918
2007/2008	126 288	22,1	26,2	17,9	570 689
2008/2009	127 889	22,8	26,9	18,5	561 061
2009/2010	128 657	23,3	27,3	19,0	553 329
2010/2011	118 427	21,7	25,1	18,0	546 423
2011/2012	116 300	21,5	24,7	18,1	541 931

Lähde: Koulutustilastot. Tilastokeskus.

4 Opetusryhmäkoko tutkimuskatsauksen valossa

Luvussa esitellään keskeisimpiä tutkimuksia ja selvityksiä opetusryhmäkoon vaikutuksesta oppimiseen ja koulumenestykseen sekä oppimistuloksissa tapahtuneita muutoksia ja oppimiseen vaikuttavia muita tekijöitä. Tarkemmat kuvaukset tutkimuksista ja selvityksistä esitetään liitteessä 2. Opetusryhmien pienentämisen johdosta tehtyjä, joustaviin opetusjärjestelyihin liittyviä toimenpiteitä on kuvattu jäljempänä kappaleessa 4.3.

4.1 Opetusryhmiä koskeva tutkimustieto

Opetusryhmäkoon vaikutusta oppimiseen on tutkittu kansainvälisesti laajasti, mutta kansallisesti suoraan opetusryhmäkokoon liittyvää tutkimusta on vielä melko vähän. Kansainvälisesti opetusryhmien ja oppimisen välistä yhteyttä tutkivaa tutkimusta on runsaasti. Tässä selvityksessä esitettyjen tutkimuksien listaus ei ole kattavaa, mutta se pyrkii antamaan yleiskuvan opetusryhmiä ja oppimista koskevasta tutkimuksesta. Tarkasteltujen tutkimuksien osalta voidaan sanoa, että opetusryhmät ja opetusryhmien koon vaikutuksien mittaaminen on moninainen ilmiö. Nykyisin opetuksessa opetusryhmäkoot voivat muuttua opetettavan aiheen ja aineen mukaan jopa useita kertoja päivässä, jonka vuoksi koulumenestyksen ja opetusryhmäkoon välistä yhteyttä on vaikea todentaa.

Opetusryhmäkoko kansallisen tutkimuksen valossa

Kansallista tutkimusta opetusryhmäkokojen vaikutuksesta koulumenestykseen on vielä vähän. Pääosin opetusryhmiä sivuavat julkaisut ja selvitykset ovat erilaisia virallisselvityksiä, kuten esimerkiksi koulujen toimintaympäristöä tai oppilaiden osaamista kuvaavia selvityksiä. Opetusryhmäkoko on vain yksi oppimiseen ja koulumenestykseen vaikuttava tekijä. Opetusryhmäkoon vaikutusta mittaavana indikaattorina on usein käytetty oppimistuloksia.

Osaamiseen ja oppimiseen vaikuttavat useat tekijät samanaikaisesti. Opetusryhmäkoko on tutkimuksissa vain yksi osatekijä, jolla selitetään oppimista. Tutkittaessa opetusryhmäkoon ja oppimisen suoraa yhteyttä nousee esille tekijöitä, joita on vaikea sulkea pois, kuten esimerkiksi käytetyt opetusmenetelmät, oppilaan sosioekonominen asema tai koulun käytettävissä olevat resurssit ja toimintaympäristö.¹⁸ Opetusryhmäkokojen vaikutusta

¹⁸ Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:13, s. 90–94.

oppimiseen ja luokkien välisiä osaamiseroja on sivuttu erilaisissa selvityksissä, raporteissa ja arvioinneissa, kuten muun muassa PISA-tuloksien arvioinneissa, Koulutuksen arviointikeskuksen teettämässä osaamisen arvioinnissa peruskoulun päättövaiheessa (2013), Sitran raportissa (2007), Opetushallituksen oppiainekohtaisissa arvioinneissa sekä Perusopetuksen aika (2012) -selvityksessä koulujen toimintaympäristöä kuvaavista indikaattoreista.

Opetusryhmäkoko kansainvälisen tutkimuksen valossa

Kansainvälisiä tutkimuksia tarkastellessa tulee huomioida koulujärjestelmien erilaisuus. Kansainvälisten opetusryhmäkokotutkimuksien osalta on vähän tutkimustietoa siitä, kuinka opettajat lopulta hyödyntävät opetuksessaan opetusryhmien pienentämisestä vapautuvia resursseja. Lisäksi usein tutkimuksissa huomion ulkopuolelle jäävät tekijät, joilla jo tiedetään olevan positiivinen tai negatiivinen yhteys oppimiseen sekä näiden tekijöiden vahvistaminen tai ennaltaehkäisy.

Tässä selvityksessä esitellyt tutkimukset ovat pääasiasiassa kokeellisia tutkimuksia, joissa opetusryhmiä pienennetään tai ryhmän toimintaympäristöä muutetaan esimerkiksi siten, että opetukseen osallistuu avustaja tai oppilaat opiskelevat väliaikaisesti pienemmissä ryhmissä. Useissa tutkimuksissa nousee oppimistulosten arvioinnin lisäksi kysymys siitä, kuinka opettajien käyttämät menetelmät ja vuorovaikutus muuttuvat pienemmässä opetusryhmässä.¹⁹ Muun muassa Hattie²⁰ (2005) ja Hargreaves²¹ (1998) nostavat tutkimustuloksien tarkastelun yhteydessä esille ongelman siitä, että pienten ja suurten opetusryhmien opettajien käyttämät opetusmenetelmät eivät välttämättä juuri eroa toisistaan.

Opetusryhmäkoon yhteys oppilaiden osaamiseen ja asenteisiin

Koulutuksen arviointikeskuksen keväällä 2014 ilmestyvässä tutkimuksessa tarkasteltiin luokkakoon yhteyttä oppilaiden osaamiseen ja oppimisasenteisiin. Yhteyttä tarkasteltiin kolmen erillisen aineiston valossa: keväällä 2012 toteutetun yhdeksänsien luokkien valtakunnallisen oppimaan oppimisen arvioinnin yhteydessä ja eräässä pääkaupungin kunnassa keväällä 2013 toteutettujen kuudensien ja kolmansien luokkien vastaavanlaisen arvioinnin tulosten valossa. Tutkimus on uusinta tutkimusta, jossa 9. luokkalaisten oppilaiden jakautuminen vastaa hyvin edellä raportoitua eli opetusryhmäkokoja koskeviin kysymyksiin vastanneet koulut edustavat varsin hyvin otokseen osuneita kuntia.

Tutkimus- ja tilastotiedon perusteella opetusryhmäkoon ja koulumenestyksen välistä suoraa yhteyttä on vaikea esittää. Myös oppilaiden asenteissa ilmenevä vaihtelu vaikuttaa olevan kaikilla kolmella luokka-asteella riippumaton luokan oppilasmäärästä. Pienen luokan oppilailla oli keskimäärin hieman muita enemmän koulutyötä haittaavia uskomuksia, ero suurempien luokkien oppilaisiin osoittautui kuitenkin vähäiseksi.

Tutkimuksessa ei kuitenkaan voitu ottaa huomioon kaikkia tekijöitä, joilla pyritään vaikuttaman oppimiseen. Esimerkiksi kouluavustajien määrä, jakotunnit ja samanaikaisopetus voivat vaikuttaa siihen, kuinka hyvin opetusta järjestetään. Lisäksi kaikkia opetusta tukevia toimenpiteitä on tutkimuksellisesti vaikea eritellä, jotta kyseisten toimenpiteiden vaikutusta pystyttäisiin mittaamaan tarkasti.

¹⁹ British Educational Research Journal Volume 29, Issue 5, 2003. s.8–22.

²⁰ International Journal of Educational Research 43 (6). s. 415–419.

²¹ International Journal of Educational Research 29 (8). s.786–790.

4.2 Oppimiseen vaikuttavia tekijöitä

Tutkimustiedon perusteella koulumenestykseen vaikuttavat useat tekijät samanaikaisesti. Koulumenestykseen ja opinnoissa etenemiseen on havaittu vaikuttavan muun muassa vanhempien sosioekonomisen aseman ja koulutuksen, väestön- ja koulujen eriytymiskehityksen sekä oppilaan sukupuolen.²²

Vanhempien koulutustaustalla on havaittu olevan yhteys oppilaiden oppimistuloksiin sekä koulutusta koskeviin asenteisiin ja valintoihin. Peruskoulun arvosanoja tarkastellessa vähemmän koulutettujen vanhempien oppilaat saavat noin yhden numeron verran heikompiä arvosanoja kuin ne oppilaat, joiden vanhemmat ovat ylioppilaita.²³ Vanhempien koulutustaustalla on havaittu olevan yhteys myös oppilaan koulutusta koskeviin asenteisiin. Mitä koulutetumpi perhe on sitä paremmin oppilaat kokevat osaavansa ja sitä hyödyllisempänä he pitävät opetettavaa ainetta ja sen opiskelua. Asenteet voivat vaikuttaa osaamiseen tai päinvastoin. Lisäksi on mahdollista, että muut taustatekijät vaikuttavat sekä asenteisiin että osaamiseen. Vanhempien koulutustaustalla voidaan havaita olevan vahva vaikutus myös oppilaiden kouluvalintoihin. Oppilaista, joiden vanhemmilla ei ole ylioppilastutkintoa, alle 40 prosenttia ilmoitti hakeutuvansa ensisijaisesti lukio-opintoihin. Vastaavasti oppilaista, joiden vanhemmilla molemmilla oli ylioppilastutkinto, yli 80 prosenttia ilmoitti hakeutuvansa ensisijaisesti lukio-opintoihin ja noin 17 prosenttia ammatilliseen koulutukseen. Tuloksien perusteella oppilaiden koulutusvalinnat ovat yhteydessä vanhempien koulutustaustaan.²⁴ Lisäksi vanhempien varallisuudella on havaittu olevan yhteys koulutusvalintoihin toisen asteen koulutukseen siirryttäessä sekä koulutuspolkujen eriytymiseen myös korkeakouluopinnoissa.²⁵

Sukupuolen mukainen koulutuksen segregoituminen on Suomessa kansainvälisestikin voimakasta. Sukupuolella on havaittu olevan vaikutusta ainekohtaisiin oppimistuloksiin, koulutusta koskeviin asenteisiin sekä koulutusvalintoihin.²⁶ Muun muassa PISA-tulokset ovat osoittaneet oppimistuloksissa eroavaisuuksia eri oppiaineissa sukupuolten välillä, esimerkiksi Suomessa erot tyttöjen ja poikien välillä lukutaidossa ovat korkeita. Erot osaamisessa vaikuttavat jatkokoulutusvalintoihin, ainevalintoihin, alojen sukupuolittumiseen sekä mahdolliseen syrjäytymiseen koulutuksesta. Esimerkiksi lukio-opiskelijoista vuonna 2012 miehiä oli 43 prosenttia ja naisia 57 prosenttia.²⁷ Kansallinen arviointijärjestelmä tarkastelee pääosin 9. luokkien oppimistuloksia. Tarkastelussa painotetaan äidinkielen ja matematiikan osaamista, jotka luovat osaamisvalmiuksia myös muiden oppiaineiden osaamiselle. Perusopetuksen lopussa sukupuolten väliset oppimiserot ovat suurimmillaan äidinkielen osaamisessa.²⁸

Kansainvälisessä vertailussa Suomen koulujen ja väestörakenteen eriytyminen on pientä, mutta kasvussa. Suomessa yhtenäinen peruskoulu, pieni urbanisoitumisen aste sekä yksityiskoulujen pieni osuus vähentävät alueellisten erojen syntymistä. Suurimmat koulujen väliset erot koulujen välillä vallitsevat maan kasvukeskuksissa, joissa koulujen välistä vaihtelua

22 Opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksiä 2012:28.

23 Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:13, s. 20–23.

24 Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:13, s. 27–26.

25 Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:28, s. 17–18.

26 Koulutuksen seurantaraportit 2013:5, s. 17.

27 Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:28, s. 13–14.

28 Koulutuksen seurantaraportti 2013:5, s. 7–10.

voidaan selittää oppilaiden valikoitumisella. Oppimiserot ovat systemaattisesti suurempia kookkaimmilla ja maantieteellisesti eriytyneimmillä kaupunkiseuduilla. Helsingin koulujen tarkastelu osoittaa, että oppimistulokset ja toisen asteen koulutukseen siirtyminen ovat voimakkaasti yhteydessä alueen ominaisuuksiin. Tuloksista voidaan havaita kansainvälisestikin tyypillisiä eriytymispiirteitä, hyvä- ja huono-osaisuuden kasautumista. Eriytyminen ei rajoitu pelkästään oppilaspohjan eroihin, vaan koulujen välillä voi olla eroja muun muassa opettajien pätevyyydessä, resursseissa, koulujen hallinnointitavoissa sekä kodin ja koulun välisessä yhteistyössä. Vanhempien kouluvalinnoilla on mahdollisesti taipumusta lisätä koulujen välistä eriytymistä ja oppilaspohjan eroja.²⁹

4.3 Opetusryhmäkoon pienentämisellä saavutettavat joustavat opetusjärjestelyt

Opetus- ja kulttuuriministeriön toimenpiteet opetusryhmien pienentämiseksi ovat pienentäneet opetusryhmien keskimääräistä kokoa. Suurten opetusryhmien osuus on lähes puolittunut vuodesta 2008. Opetusryhmäkoon pienentämisellä pyritään kohdentamaan opettajille ja muulle opetushenkilökunnalle resursseja, joiden avulla pyritään parantamaan opetuksen laatua sekä mahdollisuuksia huomioida paremmin erilaisten oppilaiden ja oppilasryhmien tarpeet. Opetusryhmäkoon pienentäminen ja resurssiopettajan osallistuminen opetukseen mahdollistaa erilaisten opetuksen ja oppimisen tukikeinojen tehokkaan ja joustavan käyttämisen, kuten oppilaan tai tietyn oppilasryhmän eriyttämisen, samanaikaisopetuksen, opetusryhmien jakamisen ja näin yksittäisten oppilaiden oppimisen tuen lisäämisen.

Joustavilla opetusjärjestelyillä tarkoitetaan tavoitteiden ja opetettavan aiheen ja aineen mukaisesti vaihtelevien opetusryhmittelyjen käyttöä, jotka perustuvat opettajien yhteistyöhön (tiimiopettajuus, samanaikaisopetus) ja muihin oppilaiden erilaisia tarpeita tukeviin pedagogisiin menetelmiin ja työskentelytapoihin.

Seuraavassa on koottu joustaviin opetusjärjestelyihin liittyviä toimenpiteitä, joihin opetusryhmien pienentämisellä pyritään.

Opetusmenetelmien monipuolistaminen

Pienemmällä opetusryhmällä mahdollistetaan monipuolisten opetusmenetelmien käyttö opetustilanteessa. Opetusmenetelmiä tulisi pystyä käyttämään mahdollisimman monipuolisesti huomioiden opetussuunnitelman tavoitteet ja sisältö sekä opetettava oppiaine ja aihe sekä oppilasaines. Lisäksi pienempi opetusryhmä mahdollistaa oppilaiden yksilöllisen tuen tarpeen huomioimisen ja monipuolisen vuorovaikutuksen.

Samanaikaisopetus

Resurssiopettajana voi toimia luokanopettaja tai erityisopettaja. Luokasta toiseen kiertävän resurssiopettajan avulla voidaan jakaa suuria opetusryhmiä oppiaine- ja ainekohtaisesti useampaan ryhmään tai siten, että resurssiopettaja osallistuu opetukseen opetusryhmän oman opettajan rinnalla (samanaikaisopetus). Lisäksi usein resurssiopettaja voi olla erityisopettaja. Tällöin opetusryhmien jakamisessa ja opettajien samanaikaisopetuksessa voidaan huomioida paremmin erilaista tukea tarvitsevat oppilaat.

²⁹ Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:13, s. 34–38.

Pienempi opetusryhmä antaa mahdollisuudet huomioida opetuksessa oppilaiden erilaiset oppimisedellytykset sekä tehostetun ja erityisen tuen oppilaiden oppiminen ja kasvun tukeminen. Pienemmässä opetusryhmässä tai samanaikaisopetuksessa opettajalla on enemmän resursseja ja aikaa ohjata yksittäisiä oppilaita. Riittävän pienessä ryhmässä opettaja voi vaihdella oppimiseen ja opettamiseen käytettävää aikaa, opetusmenetelmiä ja opetettavan aiheen laajuutta tarkoituksenmukaisesti.

Opetusryhmien jakaminen ja yhdistäminen tarkoituksenmukaisesti

Riittävät opettajaresurssit mahdollistavat opetusryhmien jakamisen useampiin ryhmiin tai oppilaiden tuen tarpeen mukaan muuten joustavasti. Opetusryhmien yhdistäminen, esimerkiksi yhdistämällä rinnakkaisluokkia tai ryhmiä yli luokka-asteiden voi olla tarkoituksenmukaista eriyttämisen ja monipuolisten opetusmenetelmien käytön vuoksi.

4.4 Joustaviin opetusjärjestelyihin liittyvät toimenpiteet

Opetusryhmän keskimääräinen koko on vain yksi mittari sille, minkä kokoisessa opetusryhmässä oppilas päivittäin opiskelee. Opetus voidaan järjestää monin tavoin riippuen opettavasta aiheesta ja aineesta sekä oppimisen tuen järjestämisestä. Koulut järjestävät opetusta ryhmittelemällä oppilaita oman opetusryhmän, rinnakkaisluokkien tai eri vuosiluokkien kesken sekä yhdistämällä ryhmiä muuten tarpeen mukaisesti.

Koulutuksen arviointikeskuksen selvityksessä on selvitetty joustaviin opetusjärjestelyihin liittyviä toimenpiteitä, kuten esimerkiksi opetuksen järjestämistä erimuotoisissa ryhmissä sekä avustaja-opettajaresurssien käyttöä ja ryhmittelyn perusteluita. Alaluokkien osalta aineisto kerättiin kyselyllä syksyllä 2012 peruskoulujen rehtoreilta. Ositettu otanta oli suuruudeltaan yhteensä 291 alakoulun kokoinen, vastaukset saatiin yhteensä 158 koulusta, vastausprosentin ollessa 54.³⁰ Otannan ollessa pieni voidaan tuloksia pitää suuntaa antavana.

Oman luokan sisällä tapahtuva ryhmittely

Oman luokan sisällä tapahtuvaa ryhmittelyä koskevaan kysymykseen vastasi 142 rehtoria, heistä 70 prosenttia ilmoitti koulussa jaettavan opetusryhmiä pienempiin ryhmiin oman luokan kesken (myös muussa lukuaineessa kuin uskonnossa ja elämäntiedossa). Opetusta oman luokan sisällä muodostetuissa ryhmissä on keskimäärin noin reilu neljä tuntia viikossa. Vastausten perusteella luokan sisällä muodostetuissa ryhmissä opetusta on eniten kuudennella vuosiluokalla (4,45 h/vk) ja vähiten toisella vuosiluokalla (3,8 h/vk). Vastauksista ilmenee, että oppilaiden ryhmittely oman luokan sisällä pienemmiksi ryhmiksi tapahtuu useimmiten äidinkielessä, matematiikassa ja A-kielessä. (Taulukko 14.)

³⁰ Koulutuksen arviointikeskus 2013, 59–109.

Taulukko 14. Opetus oman luokan sisällä muodostetuissa ryhmissä eri luokka-asteilla (h/vko)

	N	KA	SD
1. luokka	92	4,24	3,36
2. luokka	89	3,8	3,03
3. luokka	94	3,95	3,44
4. luokka	92	4,11	3,89
5. luokka	97	4,32	3,96
6. luokka	91	4,45	4,19

Lähde: Koulutuksen arviointikeskus.

Opetus oman luokan sisällä muodostetuissa pienemmissä opetusryhmissä on vastausten perusteella yleisintä ensimmäisellä vuosiluokalla äidinkielen oppiaineessa. Ensimmäisten vuosiluokkien jälkeen oman luokan sisällä tapahtuva ryhmittely äidinkielessä vähenee, sitä vastoin A-kielessä ryhmittely lisääntyy siirryttäessä ylemmille vuosiluokille. Matematiikassa oman luokan sisällä tapahtuva ryhmittely näyttäisi jatkuvan tasaisena läpi alakoulun. Oman luokan sisällä muodostetun ryhmittelyn yleisemmäksi syyksi mainitaan yhdysluokissa opiskelevien oppilaiden omasta äidinkielestä johtuva tarve opetusryhmien muodostamiseen.

Oppilaiden ryhmittely saman luokka-asteen luokkien oppilaiden kesken

Vastaajista noin kolme koulua neljästä ilmoitti ryhmittelevänsä oppilaita saman luokka-asteen luokkien kesken, jos koulussa on useampi kuin yksi saman luokka-asteen opetusryhmä. Kuten luokan sisäinen ryhmittely myös luokkien välinen ryhmittely on yleisintä kahden ensimmäisen vuosiluokan äidinkielen opetuksessa, matematiikassa ryhmittely vähenee hitaammin ylemmille vuosiluokille siirryttäessä. (Taulukko 15.)

Taulukko 15. Opetus rinnakkaisluokkien oppilaita yhdistävissä ryhmissä eri luokka-asteilla (h/vko)

	N	KA	SD
1. luokka	38	3,91	4,43
2. luokka	37	3,69	4,53
3. luokka	29	3,12	3,47
4. luokka	31	4,37	4,86
5. luokka	31	3,34	2,66
5. luokka	31	4,08	4,91

Lähde: Koulutuksen arviointikeskus.

Oppilaiden ryhmittely yli luokka-asteiden

Vastanneista 158 koulusta 22 koulua ilmoitti opetuksen tapahtuvan jakamalla oppilaat normaalia opetusryhmäkokoja pienempiin ryhmiin yli luokka-asteiden keskimäärin 2–3 tunnin ajan viikossa. Kyselyyn vastanneiden koulujen määrä on melko pieni, joten vastausten tuottamaa kuvaa voidaan pitää suuntaa-antavana.

Yli luokka-asteiden tapahtuva opetusryhmien muodostaminen on selvästi harvinaisempaa kuin rinnakkaisluokkien välinen ryhmittely. Yli luokka-asteiden tapahtuva ryhmittely on yleisintä äidinkielessä ja matematiikassa. (Taulukko 16.)

Taulukko 16. Opetus eri luokka-asteiden oppilaita yhdistävissä ryhmissä eri luokka-asteilla (h/vko)

	N	KA	SD
esiopetus	6	3,5	2,07
1. luokka	13	2,08	1,44
2. luokka	13	2,31	1,49
3. luokka	18	2,89	3,29
4. luokka	18	2,11	1,32
5. luokka	19	2,47	3,31
5. luokka	17	1,88	1,41

Lähde: Koulutuksen arviointikeskus.

Opettaja- ja avustajaresurssien käyttö

Koulutuksen arviointikeskuksen selvityksessä selvitettiin koulujen opettaja- ja avustajaresurssien käyttöä, kuten erityis- ja resurssiopettajien sekä kouluavustajien toimintaa luokan- tai aineenopettajan rinnalla. Kyselyyn vastanneista 56 prosenttia ilmoitti käyttävänsä säännöllisesti erityisopettajaa luokanopettajan rinnalla ainakin osalla oppitunneista. 41 prosenttia vastaajista ilmoitti erityisopettajan osallistuvan opetukseen koulussa kaikilla luokkatasoilla. 35 prosenttia vastanneista ilmoitti erityisopettajan toimivan vain niissä opetusryhmissä, joissa on tehostetun tai erityisen tuen oppilaita. Yleisintä erityisopettajan toiminta luokanopettajan rinnalla oli äidinkielen ja kirjallisuuden (41 %), matematiikan (38 %) ja A-kielen (16 %) oppitunneilla.³¹

Vastausten perusteella alaluokilla noin 30 prosentissa kouluista toimii resurssiopettaja. Vastauksista ilmenee, että useat resurssiopettajat toimivat samanaikaisopettajina sekä erityisopettajina opetusryhmissä. Lisäksi vastauksissa mainittiin resurssiopettajien opettavan pienryhmiä ja mahdollistavan opetusryhmän jakamisen kahteen pienempään ryhmään.³²

Kyselyn perusteella koulunkäyntiavustajia toimii kouluissa keskimäärin kolme (KA 3,7), joista henkilökohtaisia avustajia on 15 prosenttia, luokkakohtaisia avustajia 38 prosenttia ja koulukohtaisia avustajia 46 prosenttia. Yleisintä koulunkäyntiavustajan toiminta luokanopettajan rinnalla oli äidinkielen ja kirjallisuuden oppitunneilla (32 %), matematiikan (31 %) ja A-kielen oppitunneilla (23 %).³³

Samanaikaisopetus

Vastanneista kouluista 33 prosenttia ilmoitti vähintään kahden luokanopettajan toimivan samanaikaisesti normaalikokoisella luokalla ainakin osalla oppitunneista. Yleisintä kahden luokanopettajan toiminta samanaikaisesti oli matematiikan (42 %), äidinkielen ja kirjallisuuden (38 %) ja A-kielen (9 %) opetuksessa. Vastanneista 14 prosenttia vastasi koulussaan toimivan opetusryhmässä kaksi luokanopettajaa tilanteessa, jossa luokkia yhdiste-

³¹ Koulutuksen arviointikeskus 2013, s. 104–107.

³² Koulutuksen arviointikeskus 2013, s. 104–107.

³³ Koulutuksen arviointikeskus 2013, s. 106–107.

tään suuremmiksi opetusryhmiksi oppituntien ajaksi. Yleisintä kahden luokanopettajan toiminta samanaikaisesti yhdistetyissä opetusryhmissä oli äidinkielen ja kirjallisuuden (38 %), matematiikan (32 %) ja A-kielen (6 %) oppitunneilla.³⁴

Yhdysluokat

Vastauksien perusteella 62 prosentissa kouluista oli ainakin yksi luokka, jolla opiskeli useamman kuin yhden luokkatason oppilaita. Kouluissa, joissa oli yhdysluokkia, oli niitä tavallisesti noin kolme kappaletta. Yhdysluokkien muodostaminen ei kuitenkaan aja samaa tarkoitusta kaikissa kouluissa. Selvityksen perusteella kyseessä on pääasiassa oppilasmäärän aiheuttama käytännön ratkaisu tai joustavan alkuopetuksen järjestäminen.

Osassa yhdysluokkien opetuksen muodostamisesta voi olla esimerkiksi kyse pienluokista, joihin on koottu muita enemmän eri oppiaineissa eritasoista tukea tarvitsevia oppilaita tai oman äidinkielen opetusta saavia oppilaita. (Taulukko 17 ja 18.)³⁵

Taulukko 17. Keskimääräinen luokkakoko 1.–2. ja 3.–6. luokissa sekä yhdysluokissa koulun oppilasmäärän mukaan

	1–2. lk.	SD	3–6.lk.	SD	Yhdysluokka	SD
alle 50 oppilasta	5,49	4,78	6,06	4,11	10,33	3,86
51–100 oppilasta	8,53	5,13	8,94	4,71	15,05	4,53
101–150 oppilasta	15,83	4,33	16,86	4,16	18,72	6,61
151–250 oppilasta	18,88	3,18	19,75	3,88	14,15	5,52
251–350 oppilasta	19,96	3,5	20,55	3,09	9,31	4,47
351–505 oppilasta	19,99	2,3	22,2	1,57	10,47	5,54
KA/YHT.	14,12	6,76	14,99	6,89	13,74	5,8

Lähde: Koulutuksen arviointikeskus.

Kuten taulukosta 17 voidaan havaita, yhdysluokat ovat yleistä keskiarvoa pienempiä opetusryhmiä (13,74). Yhdysluokkien pienentyminen samalla kun koulun oppilasmäärä kasvaa viittaa mahdollisesti siihen, että suhteessa suurempi osa yhdysluokista on pedagogisin syin perustettuja luokkia. Useissa kouluissa tällaiset luokat on järjestetty tukemaan tehostettua ja erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden tarpeita.³⁶ (Taulukko 17 ja 18.)

Taulukko 18. Tehostettua tai erityistä tukea saavien oppilaiden määrä yhdysluokissa ja tavallisissa luokissa

	”Tavallinen luokka”	SD	Yhdysluokka	SD
alle 50	0,57	0,57	1,08	0,98
51–100 oppilasta	1,2	0,98	1,8	1,5
101–150 oppilasta	1,86	1,26	2,67	2,97
151–250 oppilasta	2,32	1,91	5,55	2,88
251–350 oppilasta	2,56	1,33	7,42	1,22
351–505 oppilasta	1,88	0,86	6,9	2,59
KA/YT.	1,71	1,35	3,29	3,05

Lähde: Koulutuksen arviointikeskus.

³⁴ Koulutuksen arviointikeskus 2013, s. 105–106.

³⁵ Koulutuksen arviointikeskus 2013, s.80–82.

³⁶ Koulutuksen arviointikeskus 2013, s.80–82.

Painotetut luokat

Painotetussa opetuksessa oppilas voi opiskella painotettua ainetta, aineryhmää tai muuta sisältöaluetta enemmän ja vaativammin tavoittein. Koulut voivat tarjota painotettua opetusta, johon oppilaat valitaan soveltuvuuskokeella tai muilla valintakriteereillä.

Kyselyyn vastanneissa kouluissa, joissa oli ainakin yksi painotettu luokka, oli koulun oppilasmäärä keskimäärin 250 oppilasta. Tällaisin erityisperustein muodostetut luokat ovat yleisempiä kouluissa, joissa on useampia rinnakkaisluokkia. Painotetuilla luokilla on keskimääräistä korkeampi oppilasmäärä kuin ei-painotetuilla luokilla (18,84 oppilasta/opetusryhmä)³⁷. Kyselyn perusteella luokilla, joilla painotetaan esimerkiksi vieraan kielen opetusta, luokkakoko on keskimäärin 24,1 oppilasta ja musiikkia painottavilla luokilla 22,1 oppilasta. Painotettujen luokkien tarkastelussa täytyy huomioda, että opetusryhmät eivät ole välttämättä pysyviä, vaan luokka voidaan jakaa oppiaine- ja aihekohtaisesti erillisiin ryhmiin.³⁸

³⁷ Koulutuksen arviointikeskus 2013, s.80–82.

³⁸ Tilastokeskus 2013. Opettajatiedonkeruu.

Lopuksi

Tämä selvitys on toteutettu eduskunnan sivistysvaliokunnan lausunnon (11/2010 vp) johdosta, jossa esitetään, että opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämää rahoitusta opetusryhmien pienentämiseksi jatketaan sekä tehdään selvitys tehdyistä toimenpiteistä ja opetusryhmien pienentämisen vaikutuksista oppimiseen. Opetus- ja kulttuuriministeriö on vuosina 2009–2013 suunnannut rahoitusta esi- ja perusopetuksen ryhmäkokojen pienentämiseen. Resurssi- ja informaatio-ohjauksella on pyritty edistämään opetuksen laatua ja oppimistuloksia varmistamalla riittävän pienet opetusryhmät.

Opetusryhmien pienentämiseksi kohdennetut toimenpiteet ovat koulutuksellista tasa-arvoa lisääviä toimia ja mahdollistavat joustavien opetusjärjestelyjen ja menetelmien käytön. Perusopetuslain 2 §:n mukaisesti opetuksen tavoitteena on turvata riittävä yhdenvertaisuus peruskoulutuksessa koko maan alueella. Opetusryhmien pienentämisellä pyritään kehittämään opetuksen laatua ja tukemaan erilaista tukea tarvitsevia oppilaita sekä huolehtimaan oppilaiden hyvinvoinnista ja turvallisuudesta koulupäivän aikana. Nykyinen osaamistason lasku ja kasvava eriytymiskehitys ovat haasteita, johon puututaan opetuksen laadun parantamisella ja oppimista tukevilla toimenpiteillä.

Tavoitteiden saavuttamiseksi opetus- ja kulttuuriministeriö jatkaa rahoituksen suuntaamista opetusryhmien pienentämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriö on asettanut vuodelle 2014–2015 opetuksen järjestäjien haettavaksi valtion erityisavustusta perusopetuksen opetusryhmien pienentämiseen. Myönnettävä valtionavustus on kaikkiaan noin 60 miljoonaa euroa. Ministeriön tavoitteena on uudistaa kuntien valtionosuusjärjestelmää siten, että perusopetuksen rahoitus pohjautuisi jatkossa nykyistä enemmän perusopetuksen toimintaympäristöä kuvaaviin indikaattoreihin, kuten muun muassa alueen maahanmuuttajien väestöosuuteen, aikuisväestön koulutustasoon sekä työttömyysasteeseen. Tavoitteena on, että kuntien peruspalveluiden uudistettu valtionosuusjärjestelmä tulee voimaan vuoden 2015 alusta.

Valtionosuusjärjestelmän uudistusta tukevat muun muassa valtiontalouden tarkastusviraston (2013) havainnot siitä, että erityisoppilaiden sosioekonominen tausta on keskimäärin heikompi kuin muiden oppilaiden. Siten alueilla, joissa väestön sosioekonominen tausta on heikompi, myös tuen tarve ja erityisen tuen oppilaiden osuus kunnassa voi olla suurempi. Valtiontalouden tarkastusvirasto suositti, että opetus- ja kulttuuriministeriön tulisi arvioida ja kehittää tukijärjestelmää sekä rahoitusta siten, että oppilaan oikeus saada tukea toteutuu koko maassa tasavertaisesti.

Selvityksen pohjalta opetus- ja kulttuuriministeriö katsoo, että opetusryhmiä koskevaa tilastointia on tarpeen kehittää. Opetusryhmiä koskeva tilastointi otetaan osaksi opetusta

ja koulutusta koskevaa, kolmen vuoden välein toteutettavaa perustilastointia. Opetusryhmien tilastointia kehitetään siten, että keskimääräisen opetusryhmäkoon lisäksi pyritään huomioimaan entistä tarkemmin joustaviin perusopetusjärjestelyihin liittyvät toimenpiteet, kuten esimerkiksi opetukseen osallistuvat koulunkäyntiavustajat, resurssiopettajat, jakotunnit sekä erilaiset pedagogiset ratkaisut. Lisäksi tilastoinnissa kerätään tietoa erityistä ja tehostettua tukea saavien oppilaiden tuen muodoista, toteutuksesta ja toteutuspaikasta.

Oppimisen ja koulunkäynnin valtakunnallisessa arvioinnissa kiinnitetään huomiota tehostetun ja erityisen tuen oppilaiden opetuksen ja tuen järjestämiseen yleisopetusryhmässä. Kolmiportaisen tuen toimeenpanoa seurataan valtakunnallisella arvioinnilla, joka käynnistetään vuonna 2014. Arvioinnissa kiinnitetään huomiota oppimisen ja koulunkäynnin tuen tasavertaisen järjestämisen toteuttamiseen eri puolilla maata, tehostetun ja erityisen tuen opetuksen järjestämisen muotoon ja paikkaan liittyviin kysymyksiin sekä yleisopetuksen piirissä olevien tehostetun tuen oppilaiden tukitoimien ja niiden riittävyyden tarkasteluun.

Jatkossakin esi- ja perusopetuksen opetusryhmät tulee muodostaa siten, että opetukselle asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa. Opetusryhmien muodostamisessa on tarpeen pienentää ryhmiä sen mukaan, kuinka paljon joukossa on erityistä tukea sekä eri kieli- ja kulttuuritaustaisia oppilaita, tai muuten varmistaa riittävä oppimisen tuki ja opettaja-avustajaresurssien käyttö. Nykyisellään ryhmäkokoja voidaan vaihdella opetettavan aineen ja oppilasjoukon tarpeiden mukaan joustavasti.

Opetus- ja kulttuuriministeriön yhdessä Tilastokeskuksen kanssa tuottama Opetusryhmäkokoselvitys 2013 osoittaa, että opetusryhmien keskimääräinen koko on pienentynyt ja suurten opetusryhmien osuus lähes puolittunut. Tutkimus- ja tilastotiedon perusteella opetusryhmäkoon ja koulumenestyksen välistä yhteyttä on vaikea suoraan esittää. Tutkimusta opetusryhmien vaikutuksesta koulumenestykseen ja opetuksen järjestämiseen tulee jatkaa. Tilasto- ja tutkimustiedon perusteella huomiota tuleekin kohdistaa jatkossa siihen, että opettajat pystyvät tosiasiallisesti hyödyntämään opetusryhmien pienentymisestä vapautuvia resursseja ja muuttamaan toimintaa pienen opetusryhmän oppimista tukeväksi. Opetusryhmien muodostamisessa tulee jatkossakin hyödyntää opettajien pedagogista asiantuntemusta.

Lähteet

- Alatupa, S. (toim.), Karppinen, K., Keltikangas-Järvinen, L. & savioja, H. (2007): Koulu, syrjäytyminen ja sosiaalinen pääoma. Löytyykö huono-osaisuuden syy koulusta vai oppilaista? Sitran raportteja 75.
- Alatupa, S., Hintsanen, M. & Hirstiö-Snellman, P. (2011): Luokan ja koulun yhteys koulumenestykseen. Onko tyttöjen ja poikien välillä eroa? Kasvatus 42 (1).
- Blatchford, P., Basset, P., Glodstein, H. & Martin, C. (2003): Are Class Size Differences Related to Pupils' Educational Progress and Classroom Process? Findings from Institute of Educational Class Size Study of Children Aged 5-7 Years. British Educational Research Journal 29 (5).
- Fredriksson, P., Öckert, B. & Oosterbeek, H. (2012): Long term effects of class size research. IFAU Institute for Evaluation of Labour Market and Education Policy. Working paper 2012:5.
- Glass, G.V & Smith, M.L. (1978): Meta-analysis of research on the relationship of class size and achievement. Far West Laboratory for Educational Research and Development.
- Hargreaves, L., Galton, M. & Pell, A. (1998): The effects of changes in class size on teacher-pupil interactions International Journal of Educational Research 29 (8), 779–795.
- Hattie, J. (2005): The paradox of reducing class size and improving learning outcomes. International Journal of Educational Research 43 (6), 387–425.
- Hautamäki, J., Kupiainen, S., Marjanen, J., Vainikainen, M-P. & Hotulainen, R. (2013): Oppimaan oppiminen peruskoulun päättövaiheessa. Tilanne vuonna 2012 ja muutos vuodesta 2001. Helsingin yliopisto, tutkimuksia 346.
- Jakku-Sihvonen, R. & Kuusela, J. (2012): Perusopetuksen aika. Selvitys koulujen toimintaympäristöä kuvaavista indikaattoreista. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:13.
- Jakku-Sihvonen, R. (2013): Sukupuolenmukaista vaihtelua koululaisten oppimistuloksissa ja asenteissa. Opetushallitus. Koulutuksen seurantaraportteja 2013:5. Luettavissa: [<http://elektra.helsinki.fi/se/k/0022-927-x/42/1/luokanja.pdf>].
- Kupiainen, S., Hienonen, N., Koivuhovi, S. & Hautamäki, J. (2013): Esi- ja perusopetuksen luokka- ja opetusryhmiä koskeva selvitys. Loppuraportti. Helsingin yliopisto- Koulutuksen arviointikeskus. Julkaisematon.
- Mosteller, F. (1995): The Tennessee Study of Class Size in the Early School Grades. The Future of Children. Critical Issue for Children and Youths Vol5: 2. [viitattu: 25.11.2013].
- OECD. (2013): Education at a Glance. OECD Indicators. [Viitattu 5.9.2013.]
Osoitteessa: <http://www.oecd.org/edu/>.pdf

Opetushallitus (2009): Maahanmuuttajille järjestettävän perusopetukseen valmistava opetuksen opetussuunnitelman perusteet 2009. DNO 14/011/2009.

Opetushallitus (2010): Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010. Määräykset ja ohjeet 2010:27.

Opetushallitus: Opettajat Suomessa. Opettajatiedonkeruu 2013. Opetusryhmäkoot 2013. Julkaisematon. Ilmestyy vuonna 2014.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2008): Koulutus ja tutkimus vuosina 2007–2012. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriön julkaisuja 2008:9.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2009): Perusopetuksen laatukriteerit. Perusopetuksen, perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan sekä koulun kerhotoiminnan laatukriteerit. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2009:19.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2010): PISA 2009 Ensituloksia. 15-vuotiaiden nuorten lukutaito sekä matematiikan ja luonnontieteiden osaaminen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:10.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2012): Perusopetuksen laatukriteerit. Perusopetuksen, perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan sekä koulun kerhotoiminnan laatukriteerit. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:29.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2012): Ehdotus valtioneuvoston strategiaksi koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:28.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2012): Perusopetuksen aika. Selvitys koulujen toimintaympäristöä kuvaavista indikaattoreista. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:13.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2012): Koulutus ja tutkimus vuosina 2011–2016. Kehittämissuunnitelma. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:1.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2013): PISA12 ensituloksia. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2013:20.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Erytisopetus [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-1595. 2012. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 18.7.2013]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/erop/2012/erop_2012_2013-06-12_tie_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT): Esi- ja peruskouluopetus [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-3709. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 18.7.2013]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/pop/index.htm>

Valtiontalouden tarkastusvirasto (2009): Perusopetuksen ohjaus- ja rahoitusjärjestelmä. 192:2009.

Valtiontalouden tarkastusvirasto (2013): Erytisopetus perusopetuksessa. 8:2013.

Virallislähteet

Asetus lasten päivähoidosta (239/1973)

Perusopetuslaki (628/1998)

Perusopetusasetus (852/1998)

HE 109/2009 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi perusopetuslain muuttamisesta.

SiVL 11/2010 vp: Selvitys perusopetuksen ryhmäkoon pienentämiseen suunnatun rahoituksen käytöstä.

SiVM 3/1998 vp: Sivistysvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (86/1997 vp.) koulutusta koskevaksi lainsäädännöksi.

Hallitusohjelmat

Valtioneuvoston kanslia. Jyrki Kataisen hallitusohjelma (2011).

Valtioneuvoston kanslia. Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma (2007):

Helsinki: Edita Prima Oy.

Kirjelmät ja muistiot

Opetusministeriön kirje Sosiaali- ja terveysministeriölle 16.6.2000 dnro 37/400/2000

Opetus- ja kulttuuriministeriö. Valtioneuvoston asetus perusopetusasetuksen 2 §:n muuttamisesta.

Muistio 2010.

7.–9. luokkien opetusryhmäkoko oppiainekohtaisesti

Opetettava aine	Opetus-ryhmiä	Oppilaita	Opetus-ryhmän keskiarvo
Maahanmuuttajien perusopetukseen valmistava opetus	10	21	2,1
Äidinkieli ja kirjallisuus, suomi äidinkielenä	6 919	123 212	17,81
Äidinkieli ja kirjallisuus, ruotsi äidinkielenä	400	6 480	16,2
Äidinkieli ja kirjallisuus, saame äidinkielenä	6	17	2,83
Äidinkieli ja kirjallisuus, romani äidinkielenä	0	0	0
Äidinkieli ja kirjallisuus, viittomakieli äidinkieli	0	0	0
Äidinkieli ja kirjallisuus, muu oppilaan äidinkieli	15	101	6,73
Äidinkieli ja kirjallisuus, suomi toisena kielenä	521	2 690	5,16
Äidinkieli ja kirjallisuus, ruotsi toisena kielenä	33	483	14,64
Äidinkieli ja kirjallisuus, suomi saamenkielisille	0	0	0
Äidinkieli ja kirjallisuus, suomi viittomakielisille	0	0	0
Äidinkieli ja kirjallisuus, ruotsi viittomakielisille	0	0	0
Toinen kotimainen kieli ruotsi (suomenkiel. opet)	6 872	117 130	17,04
Toinen kotimainen kieli suomi (ruotsinkiel. opet)	464	6 936	14,95
Saame vieraana kielenä	10	20	2
Englanti	7 680	131 297	17,1
Saksa	1 091	13 203	12,1
Ranska	566	6 460	11,41
Venäjä	211	2 213	10,49
Espanja	128	1 883	14,71
Italia	14	208	14,86
Latina	30	439	14,63
Muu kieli	21	246	11,71
Matematiikka	7 912	134 229	16,97
Fysiikka	6 913	103 084	14,91
Kemia	5 847	86 932	14,87
Maantieto tai maantiede	5 632	102 115	18,13
Biologia	5 947	102 474	17,23
Ympäristö- ja luonnontieteet	46	672	14,61
Uskonto, evankelis-luterilainen	5 571	99 511	17,86
Uskonto, ortodoksinen	125	405	3,24
Muut uskonnot	43	405	9,42
Elämäkatsomustieto	328	1 991	6,07
Historia	4 345	81 126	18,67
Yhteiskuntaoppi	2 344	43 465	18,54
Oppilaanohjaus	4 832	90 134	18,65
Opinto-ohjaus	827	14 781	17,87
Osa-aikainen erityisopetus	675	4 157	6,16
Musiikki	3 598	61 196	17,01
Kuvataide	4 321	74 185	17,17
Liikunta	9 082	160 705	17,69
Terveystieto	5 296	99 066	18,71

Opetettava aine	Opetus-ryhmiä	Oppilaita	Opetus-ryhmän keskiarvo
Käsityö (tekstiilityö)	2 842	35 907	12,63
Käsityö (tekninen työ)	4 051	53 611	13,23
Käsityö	55	790	14,36
Kotitalous	7 366	105 277	14,29
Filosofia	6	87	14,5
Psykologia	27	449	16,63
Tietotekniikka	1 664	24 888	14,96
Maa- ja metsätalous, puutarhanhoito	71	872	12,28
Kaupalliset aineet ja konekirjoitus	173	2 649	15,31
Maahanmuuttajien oma äidinkieli	11	33	3

Lähde: Tilastokeskus.Opettajatiedonkeruu. 2013.

Opetusryhmiä koskevien tutkimuksien kuvaukset

Kansallinen opetusryhmiä koskeva tutkimus

Luokan ja koulun koon yhteys koulumenestykseen: Onko tyttöjen ja poikien välillä eroa?
(Alatupa, S., Hintsanen, M. & Hirstiö-Snellman, P. 2011.) Kasvatus 42 (1).

Alatupa, Hintsanen ja Hirstiö-Snellman (2011) ovat tutkineet opetusryhmäkoon ja koulun koon vaikutusta koulumenestykseen, suhteessa oppilaan sukupuoleen. Artikkelissa esitetyt tulokset perustuvat vuosina 2005–2006 kerättyyn edustavaan aineistoon, jonka otoksen muodosti 4 255 oppilasta (2 108 tyttöä, 2 147 poikaa) yhteensä 64 koulusta. Analyysissa tarkasteltiin koulun ja luokan kokoa ja oppilaiden koulutodistuksen kaikkien oppiaineiden keskiarvoa, luokan tuntikehystä sekä erityisopetukseen (edellisenä ja kuluvana lukukautena) tai erityisluokkaan kuulumista. Tutkimuksen osalta tulokset osoittavat, että tytöt menestyvät poikia paremmin riippumatta opetusryhmäkoosta. Ero tyttöjen ja poikien välillä näyttää kasvavan suurissa opetusryhmissä varsinkin tyttöjen hyväksi. Tulos koulun koon ja koulumenestyksen välisestä yhteydestä on samankaltainen kuin luokan koon ja koulumenestyksen välinen: tytöt näyttäisivät hyötyvän suuressa koulussa opiskelusta poikia enemmän. Tutkimuksen osalta näyttäisi siis siltä, että koulun ja luokan koko vaikuttaa tyttöjen ja poikien koulumenestykseen eri tavoin. Tutkimuksessa ei kuitenkaan pystytty huomioimaan oppilaiden sosioekonomisen taustan vaikutusta oppimiseen.³⁹

Sukupuolenmukaista vaihtelua koululaisten oppimistuloksissa ja asenteissa.
(Jakku-Sihvonen, R. 2013): Opetushallitus. Koulutuksen seurantaraportteja 2013:5.

Kansallinen oppimistuloksien arviointijärjestelmä tuottaa tietoa koulutuksen tasa-arvon toteutumisesta. Perusopetuksen oppimistulosten arvioinnit on toteutettu otantaperustaisina, pääosin perusopetuksen päättövaiheessa. Arviointeihin osallistuu noin 5–10 prosenttia ikäluokasta. Arvioinnissa selvitetään oppilaiden osaamista sekä suhtautumista oppiaineeseen ja omaan osaamiseen. Perusopetuksen arviointitietojen perusteella näyttää siltä, että sukupuolen mukainen segregatio osaamisessa alkaa jo varhain. Perusopetuksen päättövaiheessa eli 9. luokan keväällä äidinkielen/ modersmålet oppimistuloksia on arvioitu 2000-luvulla kolme kertaa. Kaikissa äidinkieltä mittaavissa arvioinneissa tytöt ovat menestyneet poikia paremmin. Vuoden 2010 arvioinnissa tyttöjen osaamisen keskiarvo oli 66,6 prosenttia (hajonta 15,78) ja poikien keskiarvo 53,9 prosenttia (hajonta 19,10). Ruotsinkielisten tyttöjen osaamisen keskiarvo vuoden 2010 arvioinnissa oli 72,4 prosenttia (hajonta 14,64) ja poikien 56,3 prosenttia. Matematiikassa tyttöjen osaamisen keskiarvo

³⁹ Kasvatus 42 (1), s. 31–45.

oli 81,1 prosenttia (hajonta 6,96) ja poikien keskiarvo 81,7 prosenttia (hajonta 7,26). Lisäksi tuloksien tytöt eivät pitäneet matematiikan opiskelusta tai eivät luottaneet itseensä oppijana. Luonnontieteistä, erityisesti fysiikassa pojat olivat hieman tyttöjä parempia, suurin osa oppilaista ei kuitenkaan pitänyt fysiikan opiskelusta. Varsinkin tyttöjen näkemys omasta fysiikan osaamisestaan osoittautui heikoksi. Kemiassa ja maantieteessä molemmat sukupuolet suoriutuivat yhtä hyvin, mutta tytöt suhtautuivat kemian ja maantieteen opiskeluun myönteisemmin. Kyselyn perusteella osa oppilaista myös kokee, että koulun opetusmenetelmät tai opettajan toimintatavat saattavat suosia toista sukupuolta. Tytöistä 8 prosenttia ja pojista neljännes katsoo koulun opetusmenetelmien sopivan paremmin tytöille kuin pojille. Tyttöjen ja poikien näkemysero asiassa on tilastollisesti merkitsevä ja efektikooltaan kohtalainen.⁴⁰

PISA09. Kestääkö osaamisen pohja?

(Sulkunen, S & Välijärvi, J. 2012.) Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:12.

PISA-tutkimukset tuottavat hyvin edustavan ja luotettavan aineiston suomalaisen koulutuksen tarkastelun pohjaksi kansainvälisessä viitekehyksessä. PISA09-tutkimukseen osallistui yhteensä 65 maata tai aluetta kaikilta mantereilta. Kansainvälisesti vertaillen Suomen tulokset olivat erinomaisia, mutta ne herättävät myös joitain kysymyksiä oppilaiden eriytymiskehityksestä. Vertailtaessa tuloksia kansallisesti heikkojen osaajien osuus hieman kasvoi, lukutaidossa erinomaisten lukijoiden osuus väheni ja sukupuolten väliset osaamiserot syvenivät entisestään.

PISA-tuloksissa lukutaidon vaihtelua selittäviä tekijöitä Suomessa ja OECD-maissa olivat muun muassa oppilaan kiinnostus lukemiseen, tiivistämisstrategioiden hallinta, sosioekonominen tausta ja lukemisen monimuotoisuus. PISA-tuloksia ja oppimista arvioitaessa on arvioitava myös koululaitoksen työilmapiiriin vaikuttavia osatekijöitä. Tutkimuksessa oppilaat ja rehtorit arvioivat muun muassa koulunsa työskentelyilmapiiriä, kuten oppilaiden ja opettajien välistä vuorovaikutusta, työrauhaa, opettajien valmiuksia motivoida oppilaita lukemaan sekä oppilas- ja opettajatekijöiden vaikutusta työskentelyilmapiiriin. Suomalaiset oppilaat kokivat oppilaiden ja opettajien väliset suhteet keskimääräistä kielteisemmiksi, mutta arviot eivät kuitenkaan olleet kaikkein kielteisimpien maiden joukossa. Suomalaisen oppilaiden vastaukset olivat melko kriittisiä arvioidessaan opettajan kiinnostusta oppilaan hyvinvoinnista. Työrauhaa arvioitaessa oppilaat kokivat hälinän ja epäjärjestyksen tunneilla tavalliseksi. Suomalaisen oppilaiden arviot olivat huomattavasti OECD-maiden keskiarvon alapuolella ja työrauhan kannalta lähes kielteisimpiä. Yksittäisten väittämien tarkastelu osoittaa, että suomalaisten oppilaiden arviot opettajiensa taidoista sitouttaa heitä lukemiseen ovat monilta osin jopa hälyttävän kielteisiä. Koulun työskentelyilmapiiriä kuvaavien tekijöiden yhteydet lukutaitoon olivat koko aineistoa tarkasteltaessa melko vähäisiä. Kuitenkin useissa yksittäisissä maissa koulut, joissa työrauha luokissa oli keskimääräistä parempi ja opettajien ja oppilaiden väliset suhteet koettiin hyviksi, olivat tulokset lukutaidossa keskitasoa parempia. Myös Suomessa hyvät oppilaiden ja opettajien väliset suhteet ennakoivat keskimääräistä parempaa lukutaidon tasoa, joskin yhteys hävisi, kun koulun sosioekonominen status vakioitiin.⁴¹

⁴⁰ Koulutuksen seurantaraportti 2013:5, s. 4–17.

⁴¹ PISA:n 2009 ensituloksia 2012, s. 61.

PISA12 Ensituloksia. Kupari, P., Välijärvi, J., Arffman, I., Nissinen, K., Puhakka, E. & Vettenranta, J. 2013. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2013:20.

Suomessa osaamisen vaihteluväli on pieni ja kansainvälisesti verrattuna Suomessa on vähän heikkoja oppilaita. PISA12-tulokset kuitenkin paljastavat, että suomalaisten oppilaiden oppimistulokset ovat laskeneet vuoden 2009 PISA-tulosten tasosta. Tulokset osoittavat, että esimerkiksi sukupuolten väliset osaamiserot ovat kasvaneet entisestään esimerkiksi lukutaitoa ja luonnontieteitä mittaavissa kokeissa, ensimmäistä kertaa tytöt olivat poikia parempia kaikilla osaamista mittaavilla osa-alueilla. Keskimääräiset tulokset osaamisessa maaseudulla ja kaupungeissa ovat lähes identtiset. Alueiden erojen vähäisyydestä huolimatta poikien heikko osaaminen liittyy vahvasti asuinpaikkaan, esimerkiksi Itä- ja Pohjois-Suomen poikien osaaminen on heikentynyt ja ero sukupuolten välillä on maan suurin. Ensimmäistä kertaa Suomessa erottuu ryhmä kouluja, jotka jäävät alle kansallisen keskiarvon. Lisäksi sosioekonomisen taustan vaikutus osaamiseen on hienoisessa kasvussa myös Suomessa. Tulokset eivät suoraan osoita niitä tekijöitä, jotka vahvimmin tuottavat eroja alueiden, koulujen ja eri oppilasryhmien välille. On ilmeistä, että oppimista vaarantavat riskitekijät vaihtelevat enemmän, kun sosioekonominen ympäristöjen, koulujen resurssien sekä oppilaiden ominaispiirteiden erilaisuus lisääntyy.⁴²

Perusopetuksen aika. Selvitys koulujen toimintaympäristöä kuvaavista indikaattoreista. (Jakku-Sihvonen, R. & Kuusela, J. 2012.) Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:13.

Selvitys on taustaselvitys koulujen toimintaympäristöjen haasteellisuutta kuvaavista indikaattoreista ja niiden hyödyntämismahdollisuuksista perusopetuksen rahoituksessa. Selvityksessä käsitellään oppimisen ja koulutuksen eriytymiseen liittyviä tekijöitä, joita voidaan vahvistaa tai ennaltaehkäistä huomioimalla ne opetuksen rahoituksessa erilaisina indikaattoreina. Selvityksessä on kuvattu koulujen väliseen eriytymiskehitykseen johtaneita syitä sekä perusopetuksen rahoitusperusteita.⁴³

Rehtoreille tehdystä kyselystä ilmeni, että oppimistulosten eriytymistä aiheuttavat muun muassa oppilaiden yleiset käytöshäiriöt, erityisen tuen tarpeessa olevien oppilaiden integroiminen yleisopetusryhmiin sekä oppilaiden huono opetuskielen taito. Suurin osa rehtoreista piti eriytymiskehitystä lisäävänä tekijänä opetusryhmien suurta kokoa, opettajien täydennyskoulutuksen puutetta sekä opetusvälineistön ja tietoteknisen varustelun puutteita. Suurten opetusryhmien pienentäminen koettiin selvityksen perusteella ylivoimaisesti tärkeimmäksi opetuksen laatua nostavaksi tekijäksi. Myös joustavan perusopetuksen ja koulunkäyntiavustajien sekä resurssi- ja erityisopettajien määrän lisääminen ja opettajien täydennyskoulutus saivat rehtoreilta kannatusta.⁴⁴

Oppimaan oppiminen peruskoulun päättövaiheessa. Tilanne vuonna 2012 ja muutos vuodesta 2001. (Hautamäki, J., Kupiainen, S., Marjanen, J., Vainikainen, M-P. & Hotulainen, R. 2013.) Helsingin yliopisto, tutkimuksia 347.

Koulutuksen arviointikeskus toteutti keväällä 2012 valtakunnallisen yhdeksänsien luokkien oppimaan oppimisen arvioinnin. Tuloksia verrattiin vuoden 2001 tuloksiin ja tutkimus suoritettiin vertailun vuoksi samoissa kouluissa kuin vuonna 2001. Tulokset osoitti-

⁴² Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2013:20, s. 60–73.

⁴³ Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:13, s. 88–90.

⁴⁴ Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:13, s. 90–94

vat, että alueelliset erot (AVI-alueet) olivat vähäisiä, mutta sitä vastoin oppilaan kotitautan vaikutus oli ilmeinen. Oppilaat suoriutuivat sitä paremmin eri osaamisalueilla, mitä koulutetumpia oppilaiden vanhemmat olivat. Lisäksi sukupuolella havaittiin olevan vaikutusta osaamiseen. Tytöt suoriutuivat kaikilla kolmella osaamisalueella paremmin kuin pojat, voimakkainta ero oli luetun ymmärtämisessä. Yleisesti tarkastellen koulujen väliset erot olivat pieniä, mutta luokkien väliset erot olivat selvät. Oppilaiden osaamisessa ja asenteissa on tutkimuksien mukaan tapahtunut negatiivista muutosta vuoteen 2001 verrattessa lähes kaikilla osaamisen osa-alueilla. Koulujen väliset erot eivät vertailun mukaan ole kasvaneet, mutta sitä vastoin yksilöiden ja luokkien väliset erot ovat.⁴⁵

Koulu, syrjäytyminen ja sosiaalinen pääoma. Löytyykö huono-osaisuuden syy koulusta vai oppilaista? (Alatupa, S. (toim.), Karppinen, K., Keltikangas-Järvinen, L. & Savioja, H. 2007.) Sitran raportteja 75.

Tutkimuksessa selvitettiin koulun ja luokan koon sekä opetusryhmän pysyvyyden vaikutusta oppilaan koulumenestykseen ja itsetuntoon. Tulokset osoittavat, että koulun koon kasvaessa myös oppiaineiden keskiarvot käyttäytymistä lukuun ottamatta nousevat. Ero tyttöjen ja poikien välillä kasvaa tyttöjen eduksi kouluun koon kasvaessa yli 500 oppilaan. Maaseudulla oppilaiden keskiarvoerot erikokoisissa kouluissa eivät olleet niin suuria kuin kaupungissa olevien erikokoisten koulujen välillä. Ainoa koulun kokoon liittyvä johdonmukainen ero ilmeni motivaatiossa, poikien motivaatio oli pienissä kouluissa matalampi kuin keskisuurissa ja suurissa kouluissa. Tulokset osoittivat luokan ja koulun koon välisen interaktion: oli merkitystä, sijaitsiko suuri luokka (yli 28 oppilasta) keskisuuressa vai suuressa koulussa. Viimeksi mainituissa kouluissa koulumenestys oli huonompi suuressa luokassa. Vastaavasti pienen koulun suurissa luokissa jäi menestys keskisuurien koulun suuria luokkia matalammalle tasolle. Maaseudulla koulumenestys oli luokkakoosta lähes riippumatta kaupunkikouluja parempi pienissä kouluissa. Oppilaat, jotka opiskelivat koko yläasteen yhdessä, saivat tutkimuksen perusteella korkeampia arvosanoja luokan koosta riippumatta. Lisäksi oppilaiden muodostamalla ydinjoukon pysyvyydellä oli vaikutusta koulumenestykseen, oppilaat jotka olivat opiskelleet yhdessä koko yläasteen tai ala-asteen ylsivät korkeampaan viimeisen todistuksen keskiarvoon. Lisäksi luokkaan uusina tulleiden oppilaiden itsetunto oli matalampi kuin pitkään samassa ryhmässä olleiden oppilaiden. Tutkimuksen tuloksista ei voida päätellä, millainen opetusryhmäkoko olisi ihanteellisin oppimiselle. Sen sijaan opetusryhmän pysyvyydellä voidaan havaita olevan yhteys oppilaan itsetuntoon sekä koulumenestykseen.⁴⁶

Kansainvälinen opetusryhmiä koskeva tutkimus

Meta-analysis of research on the relationship of class size and achievement.

(Glass, G.V & Smith, M.L. 1978.) Far West Laboratory for Educational Research and Development.

Ensimmäisissä luokkakokoa koskevissa meta-analyyseissään Glass ja Smith kokosivat yhteen tulokset 77 tutkimuksesta, joissa oli tarkasteltu luokkakokoon yhteyttä koulumenestykseen. Tutkimuksen päätelmä oli lopulta se, että luokkakoon pienentäminen 40 ja 20 oppilaan välillä ei tuota oppimiseen hyötyä, mutta oppilasmäärän pienentyminen 20:stä oppilaasta 15:sta tuottaa jonkin asteista oppimistulosten parantumista. Tutkimusta

⁴⁵ Helsingin yliopisto, tutkimuksia 437 2013, s. 81–122.

⁴⁶ Sitran raportteja 75, 2007, s. 90–106.

on kritisoitu siitä, että tutkimusten joukossa oli hyvin erikokoisia ryhmiä, jotka saattoivat olla kestoltaan hyvin lyhytaikaisia. Samaan tulokseen pääsivät myös Stock ja Hedges (1983) sekä Slavin (1989) analysoidessaan samaa aineistoa. Slavin (1989) tutkimuksessa alkuperäisestä aineistosta tarkasteltiin pelkästään vain tutkimuksia, jossa luokkakoon kesto oli vähintään vuoden ja kokoero oli selvä. Tosin molemmissa tutkimuksissa oppimisen ja luokkakoon välinen yhteys osoittautui lopulta heikoksi.⁴⁷

The Tennessee Study of Class Size in the Early School Grades. (Mosteller, F. 1995.)
The Future of Children. Critical Issue for Children and Youths Vol5: 2.

Tennesseeessä järjestettyyn neljävuotiseen tutkimukseen osallistui päiväkodeissa sekä 1.–3. luokissa olevia oppilaita. Tuloksia verrattiin kolmen erikokoisen ryhmän välillä, ryhmiin, jossa oli 13–17 oppilasta ja 22–25 oppilasta ja tätä suurempiin opetusryhmiin, jonka toimintaan osallistui opettajan lisäksi myös koulunkäyntiavustaja. Standardoiduilla ja opetussuunnitelman mukaisilla testeillä arvioitiin ja mitattiin noin 6 500 oppilaan osaamista, 330 opetusryhmässä ja 80 koulussa. Arviointia suoritettiin lukemisessa, matematiikassa sekä perusopiskelutaidoissa. Pienemmissä opetusryhmissä oppilaiden tulokset paranivat 0,22 standardipoikkeaman verran, jos luokan oppilasmäärää pienennettiin 7–8 oppilaalla. Tutkimustulokset osoittivat, että vaikutukset olivat varsinkin vähemmistöihin kuuluvien lasten sekä perhetaustaltaan alemman sosioekonomisen aseman omaavien lasten osalta suurempia. Pienien opetusryhmien etu oppimisen tukemisessa voi kuitenkin olla esimerkiksi joustavuus vaihtaa erilaisia opetusmenetelmiä ja tarpeen mukaan ryhmitellä oppilaita opetusryhmän sisällä pienempiin ryhmiin.⁴⁸

Long term effects of class size research. (Fredriksson, P., Öckert, B. & Oosterbeek, H. 2012.) IFAU Institute for Evaluation of Labour Market and Education Policy.
Working paper 2012:5.

Ruotsalainen pitkittäistutkimus opetusryhmäkokojen vaikutuksesta oppilaan osaamiseen perustuu ruotsalaiseen tilastoaineistoon, jossa tarkastellaan 1980-luvun alakoulun viimeisen kolmen luokka-asteen luokkakokomaksimin muutoksia. Tutkimuksessa vertailtiin laskennallista opetusryhmäkokoja ja otospohjaisesti kerättyä tutkimustietoa kognitiivisesta ja ei-kognitiivisesta osaamisesta oppilaiden ollessa 13-, 16-, ja 18-vuotiaita sekä heidän ansiotasoaan myöhemmin varhaisessa keski-ikässä. Pienemmästä opetusryhmäkoosta näyttivät hyötyvän kognitiivisessa mielessä enemmän pojat ja ei-kognitiivisessa mielessä varakkaammista lähtökohdista tulevat oppilaat, lisäksi vaikutus palkkatasoon näkyi vain jälkimmäisillä oppilailla. Tutkijat arvioivat, että opetusryhmäkoon pienentämisestä johtuvat ei-kognitiiviset vaikutukset ovat pidempiaikaisempia ja vahvempia kuin kognitiiviset vaikutukset. Tutkimuksessa opetusryhmäkoon vaikutukset jäivät kuitenkin melko heikoiksi. Lisäksi tutkimuksessa muiden oppimiseen vaikuttavien tekijöiden, kuten sosioekonomisen taustan, vaikutusta oppimiseen ei ole suljettu pois.⁴⁹

⁴⁷ Far West Laboratory for Educational Research and Development. Report 1978, s. 2–20.

⁴⁸ Critical Issue for Children and Youths Vol5: 2, s. 113–125.

⁴⁹ IFAU Institute for Evaluation of Labour Market and Education Policy. Working paper 2012:5. s. 11–24.

Are Class Size Differences Related to Pupils' Educational Progress and Classroom Process? Findings from Institute of Educational Class Size Study of Children Aged 5–7 Years. (Blatchford, P., Bassett, P., Glodstein, H. & Martin, C. 2003.) British Educational Research Journal 29 (5) s. 709–730.

Englannissa järjestettyyn kolmevuotiseen seuranta tutkimukseen osallistui yhteensä 10 000 alaluokkien oppilasta. Tutkimukseen osallistuneet oppilaat olivat 4–5-vuotiaita varhaiskasvatuksen oppilaita. Alun perin oppilaat opiskelivat noin 26 oppilaan ryhmissä, mutta tutkimuksessa oppilaat ryhmiteltiin pieniin (20 oppilasta tai vähemmän) ja suuriin (30 oppilasta tai enemmän) opetusryhmiin. Tutkimuksessa selvitettiin opetusryhmäkokoja ja ajankäytön yhteyttä opettamiseen sekä oppimisen tukeen ja sosiaalisiin suhteisiin. Tutkimuksessa tutkijat nostivat esille ilmiön, jota on vaikea eritellä tutkimuksissa ja tilastoissa. Tutkimuksen mukaan opettajat jakavat usein opetusryhmän pienemmiksi ryhmiksi koulupäivän aikana. Mitä suurempi luokkakoko on sitä suurempia ja useampia luokan sisäiset opetusryhmät ovat. Tulokset osoittivat, että suuressa ryhmässä ajankäyttö opettamiseen oli vähäisempää kuin pienemmässä ryhmässä. Lisäksi suuressa ryhmässä opettajan ja oppilaan sekä oppilaiden välinen keskinäinen vuorovaikutus oli vähäisempää. Pienemmässä opetusryhmässä oppilaat olivat enemmän vuorovaikutuksessa opettajan kanssa ja saivat oppimiseen enemmän tukea. Suurimmissa (yli 30 oppilasta) varhaiskasvatuksen opetusryhmissä opetukseen käytettävä aika ja vuorovaikutus oli ryhmässä vähäisempää.⁵⁰

The effects of changes in class size on teacher-pupil interactions. (Hargreaves, L., Galton, M. & Pell, A. 1998.) International Journal of Educational Research 29 (8), 779–795.

Tutkimuksessa selvitettiin muuttuvan opetusryhmäkoon vaikutusta ja vaikutusmekanismeja. Tutkimuksen tuloksissa paljastui, että opetusryhmäkoko oli yhteydessä oppilaiden saamaan yksilölliseen huomioon ja ohjaukseen. Tuloksissa paljastui, että varsinkin pienemmissä opetusryhmissä oppilailla oli muun muassa pidempi aika prosessoida vastausta ja oppilaiden yksilöllinen tuen tarve huomioitiin paremmin. Lisäksi kokeiluun osallistuneet opettajat esittivät enemmän kysymyksiä ja olivat enemmän tehtäväsuuntautuneita. Toisin sanoen pienemmissä opetusryhmissä opettajat pystyivät hyödyntämään pienempiä opetusryhmiä pedagogisesti ja strategisesti paremmin. Tutkimuksessa opetusryhmät pienentyivät vajaa puolet suurten opetusryhmien määrästä ja tutkimukseen osallistui alan eksperttiopettajia. Hargreaves toteaa tutkimustulosten perusteella, että erot pienten ja suurten luokkien välillä olivat vähäiset ja esittääkin, että opettajien tulisi harjaantua opettamaan pieniä opetusryhmiä, jotta pienistä opetusryhmistä vapautuvat resurssit saataisiin mahdollisimman tehokkaaseen käyttöön.⁵¹

The paradox of reducing class size and improving learning outcomes. (Hattie, J. 2005.) International Journal of Educational Research 43 (6), 387–425.

Hattie (2005) pyrkii meta-analyysissään selvittämään luokkakoon pienentämisen vaikutusta oppimistuloksiin sekä vertaamaan muita oppimistulosten parantamiskeinoja. Meta-tutkimusta varten koottiin tulokset yhteensä 5 000 meta-analyysistä, joiden kohteena oli kaikkiaan 46 erilaista oppimistulosten parantamiskeinoa. Tutkimuksessa nostetaan esiin myös hyötyjä, joita tarkastellaan luokkakokoja pienentäessä ja voidaan jaetaan ne neljään laajempaan kokonaisuuteen, jotka ovat: erot oppilaiden yksilöllisessä työskentelyssä, oppi-

⁵⁰ British Educational Research Journal Volume 29, Issue 5, 2003. s.8–22.

⁵¹ International Journal of Educational Research 29 (8). s.786–790

laiden välinen vuorovaikutus, oppilaan opettajaan kohdistuva vuorovaikutus sekä opettajan yksittäiseen oppilaaseen kohdistama vuorovaikutus. Tutkimuksen toteama on samansuuntainen kuin aikaisemmat meta-tutkimukset: yhteys opetusryhmäkoolla ja oppimisella on pääsääntöisesti ristiriitainen. Lisäksi tutkimuksessa esitettiin, että jatkossa tulisi huomioida myös halvempia keinoja kuin opetusryhmäkoon pienentäminen oppimistuloksien parantamiseksi. Tulokset kuitenkin paljastavat, että pienessä ryhmässä opettajan käyttämä vuorovaikutus oli monipuolisempaa. Hattie esittääkin, että opettajat eivät välttämättä ole valmiita tai osaa hyödyntää niitä keinoja, joita pienempi luokkakoko mahdollisesti tarjoaa. Hattie kuitenkin mainitsee, että oppimistulosten parantamiseksi tulee harkita muita oppimista tukevia keinoja.⁵²

52 International Journal of Educational Research 43 (6). s. 415–419.

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä -sarjassa vuonna 2014 ilmestyneet

- 1 Suomen elokuvasäätiön tukitoiminta:
hallintotapa, tavoitteet, tuloksellisuus
- 2 Hyvän virkakielen toimintaohjelma
- 3 Klart myndighetsspråk – ett handlingsprogram

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kulturministeriet

Ministry of Education and Culture

Ministère de l'Éducation et de la culture

ISBN 978-952-263-255-5 (PDF)

ISSN-L 1799-0327

ISSN 1799-0335 (PDF)